

**Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra politologie**

**Opozice v Bolívii, Ekvádoru a Venezuele
Bakalářská práce**

Autor: Dan Vetterle
Studijní program: B6701
Studijní obor, forma: Politologie, prezenční
Vedoucí práce: Mgr. Barbora Vališková

Hradec Králové, 2016

Zadání bakalářské práce

Autor: Dan Vetterle

Studium: F13317

Studijní program: B6701 Politologie

Studijní obor: Politologie

Název bakalářské práce: Politická opozice v Bolívii, Ekvádoru a Venezuele

Název bakalářské práce AJ: Political opposition in Bolivia, Ecuador and Venezuela

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tématem práce bude analýza činnosti, charakteru a působení politické opozice ve vybraných státech Latinské Ameriky, konkrétně v Bolívii, Ekvádoru a Venezuele. Klíčovým kritériem pro volbu zemí jsou obdobná ideologická východiska tamních vlád, jež se shodně hlásí k socialismu 21. století a prezentují se jako levicoví progresisté a geografická a kulturní blízkost států, jež se nacházejí v andském regionu. Cílem práce poté bude detekce faktorů potencionálně ovlivňujících sílu (schopnost mobilizace) opozice v daných zemích. Za tímto účelem bude využívána komparativní metoda. Působení opozice bude zkoumáno v interakci s jednáním tamních vlád jako proměnné s potenciálním dopadem na její (ne)úspěšnost. Zkoumání činnosti politické opozice je důležité z hlediska fungování demokracie, neboť se jedná o jeden ze způsobů kontroly vlády a nezbytnou podmínku pro zajištění politické soutěže. Proto je důležité zkoumat faktory, které mohou ovlivňovat chování politické opozice zvláště v zemích bez zakořeněné demokratické tradice. Časově se práce omezí na období vlády Eva Moralese v Bolívii, Rafaela Correy v Ekvádoru a Huga Cháveze/Nicólase Madura ve Venezuele. V teoretické rovině se práce bude opírat především o práce Roberta Dahla, Giovanniho Sartoriho, Petra Fialy a Maxmiliána Strmisky a Ghita Ionesca. Dále bude čerpat ze zahraniční odborné literatury a primárních zdrojů (informační servery, databáze, novinové články apod.)

Literatura: - Dahl, Robert. 1968. Political oppositions in Western democracies. New Haven a Londýn : Yale University Press - Kubát, Michal. 2010. Politická opozice v teorii a středoevropské praxi. Praha : Dokořán - Novák, Miroslav. 1997. Systémy politických stran. Praha : Sociologické nakladatelství - Fiala, Petr a Strmiska, Maxmilián. 1998. Teorie politických stran. Brno: Barrister & Principal - Ionescu, Ghita. 1972. Opposition: Past and Present of a political institution. Penguin books - Wiarda, Howard J., Kline, Harvey F. 2013. Latin America politics and development. Westview Press - Weiss, Morgan Alissa. 2009. Opposition politics and populism: A comparative analysis of South American populist governments. ProQuest - Hellinger, Daniel C. 2014. Comparative politics of Latin America: Democracy at last? Routledge - Di Tella, Torcuato S. 2005. History of political parties in twentieth-century Latin America. Transaction Publishers- Sartori, Giovanni. 2005. Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury Internetové zdroje: - Venezuelanalysis.com. <http://venezuelanalysis.com/tag/opposition-parties> - Hsieh, Chang-Tai, Edward Miguel, Daniel Ortega, and Francisco Rodriguez. 2011. "The Price of Political Opposition: Evidence from Venezuela's Maisanta." American Economic Journal: Applied Economics, 3(2): 196-214. Dostupné na: <https://www.aeaweb.org/articles.php?doi=10.1257/app.3.2.196/> - Panampost.com. <http://panampost.com/topics/politics/> - World politics review. <http://www.worldpoliticsreview.com/> - La Razón. <http://www.la-razon.com/> - Agencia pública de Noticias del Ecuador y Suramérica. <http://www.andes.info.ec/> - El Nacional. <http://www.el-nacional.com/>

Garantující pracoviště: Katedra politologie,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Barbora Vališková

Datum zadání závěrečné práce: 17.9.2014

PROHLÁŠENÍ

Tímto prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením Mgr. Barbory Vališkové samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Trutnově, dne 20.4. 2016

Dan Vetterle

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych rád poděkoval všem, kteří mě v průběhu psaní této práce jakýmkoli způsobem podporovali, především pak rodičům a vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Barboře Vališkové za její ochotu, odborné rady, cenné názory a hlavně pevné nervy.

ANOTACE

VETTERLE, DAN. *Opozice v Bolívii, Ekvádoru a Venezuele*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016, Bakalářská práce, 68 str.

Tématem práce je komparativní analýza opozičních strategií v Bolívii, Ekvádoru a Venezuele. Konkrétně jsou zkoumaná období za vlády levicových prezidentů Eva Moralese (2006 - 2014), Rafaela Correy (2006 - 2013) a Huga Cháveze/Nicólase Madura (1998 - 2015). Analýza je pak zaměřena na strategie (ne)sjednocení opozice a koordinaci sociální a politické opozice, jejichž efektivita a dopad na (ne)úspěch jsou srovnávány skrze výsledky ve volbách. Komparace je prováděna jak diachronně v každé zemi zvlášť, tak synchronně mezi všemi zkoumanými zeměmi.

Klíčová slova: Bolívie, Ekvádor, Venezuela, strategie opozice, opoziční jednota, koordinace sociální a politické opozice

ANNOTATION

VETTERLE, DAN. *Opposition in Bolivia, Ecuador and Venezuela*.
Hradec Králové: Faculty of Philosophy, University of Hradec Králové,
2016, Bachelor Degree Thesis, 68 pp.

The theme of the thesis is a comparative analysis of the strategies of the opposition in Bolivia, Ecuador and Venezuela. Specifically, the examined periods are for the govern of the leftist presidents Evo Morales (2006 - 2014), Rafael Correa (2006 - 2013) and Hugo Chávez/Nicólas Maduro (1998 - 2015). The analysis is focused on the strategy of the unification of the opposition and coordination of social and political opposition, whose efficiency and influence on the (un)successful result are compared through elections. The comparison is performed by both diachronic in each country separately, and synchronously between all the surveyed countries.

Key words: Bolivia, Ecuador, Venezuela, opposition strategies, opposition unity, coordination of social and political opposition

OBSAH

OBSAH	6
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	7
Úvod	10
2 Teoretická část	14
2.1 Vymezení režimů zkoumaných států	14
2.2 Vymezení pojmu opozice	16
2.3 Strategie opozice	20
2.3.1 Jednota opozice	20
2.3.2 Koordinace sociální a politické opozice	24
3 Analytická část	27
3.1 Bolívie	27
3.1.1 Volební období 2005 - 2009	27
3.1.2 Volební období 2009-2014	31
3.1.3 Diachronní komparace charakteristik opozice případu Bolívie	35
3.2 Ekvádor	37
3.2.1 Volební období 2006 - 2009	37
3.2.2 Volební období 2009 - 2013	39
3.2.3 Diachronní komparace charakteristik opozice případu Ekvádoru	43
3.3 Venezuela	44
3.3.1 Volební období 1998 - 2000	44
3.3.2 Volební období 2000 - 2006	46
3.3.3 Volební období 2006 - 2012	49
3.3.4 Volební období 2012 - 2015	52
3.3.5 Diachronní komparace charakteristik opozice případu Venezuely	55
3.4 Komparativní kapitola	57
Závěr	62
PRAMENY A LITERATURA	64

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

- AD - Acción Democrática
- ADN - Acción Democrática Nacionalista
- ARE-APL - Acción Regional por la Equidad - Alianza popular Latinoamericana
- AS - Alianza Social
- BR - Bandera Roja
- BSD - Bolivia Social Demócrata
- CD - Coordinadora Democrática
- CIDOB - Confederación de Pueblos Indígenas del Oriente Boliviano
- CN - Convergencia Nacional
- CND - Concertación Nacional Democrática
- CNE - Consejo Nacional Electoral
- COB - Central Obrera Boliviana
- CONAIE - La Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador
- CONAMAQ - Consejo Nacional de Ayllus y Markas del Qullasuyu
- CP - Consenso Popular
- CREO - Creando Oportunidades
- CTV - Confederación de Trabajadores de Venezuela
- CUD - Concentración Unidad Demócrata
- DP - Dignidad Patriótica
- DR - Democracia Renovadora
- EyD - Ética y Democracia
- FBS - Falange Socialista Boliviana
- FEDECAMARAS - Federación de Cámaras y Asociaciones de Comercio y Producción de Venezuela
- FENCOMIN - Federation of Mining Cooperatives
- FEJUVE-EL ALTO - Federación de Juntas Vecinales de El Alto
- FL - Fuerza Liberal
- ID - Izquierda Demócrata
- LCR - La Causa Radical

- LIDER - Libertad y Democracia Renovadora
- MAR - Movimiento Autonómico Regional
- MAS - Movimiento al Socialismo
- MDS - Movimiento Demócrata Social
- MEP - Movimiento Electoral del Pueblo
- MIOA - Movimiento Independiente Obras son Amores
- MIR - Movimiento de Izquierda Revolucionaria
- MIS - Movimiento Integración Social
- MIUP - Movimiento Independiente Unidos por Pastaza
- MJS - Movimiento Justo y Solidario
- ML - Movimiento Laborista
- MMIN - Movimiento Municipalista por la Integridad Nacional)
- MPIAY - Movimiento Politico Independiente Amauta Yuyai
- MPD - Movimiento Popular Democrático
- MRT - Movimiento Revolucionario Tupamaros
- MSCC - Movimiento Social Conservador del Carchi
- MSM - Movimiento sin Miedo
- MTF - Movimiento Tierra Fértil
- MTM - Movimiento Triunfo Mil
- MUD - Mesa de la Unidad Democrática
- MUSPA - Movimiento de Unidad Social Patriótica
- MVR - Movimiento V República
- NPC - Nuevo Poder Ciudadano
- OEP - Organo Electoral Plurinacional
- PA - Partido Avanza
- PAIS - Patria Altiva i Soberana
- PCE - Partido Comunista de Ecuador
- PCMLE - Partido Comunista Marxista-Leninista del Ecuador
- PDC - Partido Demócrata Cristiano
- PDVSA - Petróleos de Venezuela
- PJ - Primera Justicia

- PODEMOS - Poder Democrático Social
- PPB-CN - Plan Progreso para Bolivia - Convergencia Nacional
- PPT - Patrio para Todos
- PRE - Partido Roldosista Ecuatoriano
- PRIAN - Partido Renovador Institucional de Acción Nacional
- PSC - Partido Social Cristiano
- PS-FA - Partido Socialista - Frente Amplio de Ecuador)
- PSP - Partido Sociedad Patriótica
- PSUV - Partido Socialista Unido de Venezuela
- PTE - Partido de los Trabajadores del Ecuador
- PULSO - Pueblos por la Libertad y Soberanía
- PV - Proyejcto Venezuela
- PVB - Partide Verde de Bolivia
- RED - Red Ética y Democracia
- SUMA - Sociedad Unida Más Acción
- TIPNIS - Territorio Indígena y Parque Nacional Isiboro-Secure
- UJC - Unión Juvenil Cruceñista
- UN - Unidad Nacional
- UNT - Un Nuevo Tiempo
- UPI - Unidad Plurinacional de las Izquierdas
- UPV - Unidad Popular Venezolana
- VERDES - Verdad y Democracia Social

Úvod

Opozici¹ v demokratickém pluralitním politickém systému představují všechny politické strany, které nejsou zastoupené ve vládě.² Zatímco v nedemokratických systémech se opozice považuje za nežádoucí jev, v demokracii je opozice jevem nejen žádoucím, ale i nutným. Základní boj o moc se v demokracii mezi jednotlivými politickými stranami odehrává v pravidelně se opakujících volbách, ve kterých politické strany získávají určitou sílu v podobě počtu mandátů v zastupitelském sboru. Na základě této síly se tvoří vládní většina, popřípadě menšina a opozice. Pomyslným kolbištěm mezi politickou opozicí a vládou je parlament, respektive jeho dolní komora, kde se snaží vládu kritizovat, oponovat jí a zároveň realizovat kontrolu vlády. Tuto činnost se snaží politická opozice realizovat různými prostředky, předmětem práce ale není střet vlády a opozice na půdě parlamentu, nýbrž její strategie v předvolebních bojích.

Právě činnost a strategie opozice v předvolebních bojích jsou hlavním tématem předkládané práce. Zkoumání opozice jako takové je velmi důležité a to kvůli její zásadní funkci pro fungování demokratického systému. Podle Dahla je existence opozice (opoziční strany) jedním z nejtypyčtějších znaků demokracie, a naopak neexistence opoziční strany je brána jako důkaz absence demokracie (Dahl 1966). Moderní společnost je charakterizována pluralitou zájmů, přičemž ne všechny jsou vládou reprezentovány. Ačkoliv nemusí být nutně většinové, mají právo být reprezentovány či alespoň artikulovány. Opozice je tak jakousi pojistkou a plní v demokraciích řadu nezastupitelných funkcí, jako je kontrola vlády a zabránění tyranii většiny. Proto je důležité se zabývat faktory, které

¹ Výzkum pracuje s pojmem *opozice* ve dvou rovinách. V širším smyslu se jím rozumí blok opozičních politických stran a to nikoli jako uměle vytvořený myšlenkový konstrukt, ale jako v daném systému regulérně působící a institucionálně ukotvený stranickopolitický subjekt. V užším smyslu tento termín odkazuje na jednotlivé politické strany, z nichž se tento blok skládá.

² Dle Miroslava Nováka se jedná o legalizovanou a institucionalizovanou opozici (Novák 1997).

ovlivňují její výkon a sílu, respektive prozkoumat, zda a případně jak může sama opozice svými strategiemi ovlivnit výsledky ve volbách a posílit tak svou pozici v parlamentu.

Práce se soustředí na výzkum problematiky právě politické opozice v zemích Latinské Ameriky a to konkrétně v Bolívijském mnohonárodnostním státu (dále jen Bolívie), v Ekvádorské republice (dále jen Ekvádor) a v Bolívarovské republice Venezuela (dále jen Venezuela). Nejenže tyto státy sdílejí stejný geografický region, Andy, ale také společnou historii a kulturu. V současnosti nejsilnějším pojátkem těchto států je nástup vlád progresivní levice zastávající myšlenky tzv. socialismu 21. století.³ Práce se omezuje na všechny celonárodní parlamentní a prezidentské volby v období vlády Eva Moralese v Bolívii (2006 - současnost), Rafaela Correy v Ekvádoru (2007 - současnost) a Huga Cháveze a Nicolase Madury (1999 - současnost) ve Venezuele, především právě kvůli ideologické podobnosti vlád těchto prezidentů. Dalším spojujícím faktorem pro tyto Andské státy je jejich problematice zařazení na škále demokratického či nedemokratického režimu. Jelikož obsahem této práce není určení režimů v jednotlivých zemích, pracuje autor s poznatky získanými z databází a považuje tak pro potřeby práce režimy ve vybraných státech za hybridní.

Práce si klade za cíl analyzovat strategie opozice v daných státech a tím tak zodpovědět výzkumné otázky, jaké strategie obecně opozice využívá a zda lze vysledovat vztah mezi určitými strategiemi a následným úspěchem opozice. Právě úspěšnost či neúspěšnost bude chápána jako síla opozice, přičemž jako měřítko pro sílu bude sloužit počet získaných procent hlasů nebo v případě voleb prezidentských to bude úspěch pořadí, na kterém se umístil kandidát opoziční strany či koalice. Výzkum bude prováděn pomocí

³ Duchovním otcem této ideologie je označován Heinz Dietrich Steffan (působil také jako osobní poradce Huga Cháveze). Jedná se o socialismus, který se snaží vyvarovat chyb klasického socialismu, jak jej definoval Heywood a zároveň se adaptuje na prostředí a problémy 21. století - rozdíly mezi socialismy 20. a 21. století podrobněji zkoumá G. Wilpert, dle kterého se jedná o transformaci čtyř oblastí - oblasti politické, oblasti sociální politiky, oblasti hospodářské politiky a oblasti zahraniční politiky (Wilpert 2006).

komparativních případových studií, kdy dojde ke srovnání strategií opozice v jednotlivých volebních obdobích, které jsou omezeny na vlády výše zmíněných prezidentů (diachronně), tak i ke srovnání strategií opozic napříč mezi státy (synchronně). Na konci výzkumu by tak mělo být jasné, které strategie opozice nejčastěji zaujímá a které jsou nejúčinnější.

Co se samotné struktury práce týče, bude rozdělena na dvě hlavní části a to: teoretickou a analytickou. První část je zaměřena především na teoretické vymezení pojmu opozice, její funkce a typologie a v neposlední řadě definování strategií. To vše za účelem specifikovat a zarámovat veškerou problematiku vztahující se k provedení samotného výzkumu. Konečně třetí část práce se zabývá samotnou analýzou a srovnáním strategií opozičních politických stran a stranickopolitických opozičních bloků v jednotlivých volebních obdobích.

Danou problematikou opozice se zabývají především publikace zahraničních autorů. Asi nejobsáhlejší studii opozice nabízí Robert Dahl v dílech *Political Oppositions in Western Democracies* (1966) a *Regimes and Oppositions* (1973) dále Ghita Ionescu v monografiích *The Politics of the European Communist States* (1967) a *Opposition - Past and Present of a Political Institution* (1968) napsané spolu s Isabel de Madariagou. Z mladších studií lze zmínit *Opposition in Eastern Europe* (1979) napsané Rudolfem L. Tökésem a článek Jeana Blondela *Political Opposition in the Contemporary World* (1997). Jako novější práce s tímto tématem je třeba zmínit studie Valerie Bunce a Shanon Wolchik *Defeating Dictators: Electoral Change and Stability in Competitive Authoritarian Regimes* pro *World Politics* (2010), studie Marca M. Howarda a Philipa G. Roesslera *Liberalizing Electoral Outcomes in Competitive Authoritarian Regimes* (2006) a práci Daniely Donno *Elections and Democratization in Authoritarian Regimes* (2013). Na poli politologických periodik také nelze opomenout periodikum *Government and Opposition*, které vychází od roku 1965. V okruzích české politologie je pojem opozice, až na výjimky, celkově opomíjen. Většina textů zabývajících se opozicí má na starosti spíše

historická věda než ta politologická, jedná se především o témata spojená s Československem před 17. listopadem 1989. Konkrétně jde například o text Petra Blažka *Typologie opozice a odporu proti komunistickému režimu* (2004) nebo práci Milana Otáhla *Opozice, moc, společnost 1969-1989: Příspěvek k dějinám "normalizace"* (1994). Světlou výjimku tvoří práce Michala Kubáta *Politická opozice v teorii a středoevropské praxi* (2010), která jako jediná zastupuje obsáhleji téma opozice v českém jazyce. Dále se bude práce opírat o publikace zabývající se zkoumanými státy Latinské Ameriky a to publikace Vladimíry Dvořákové, Radka Bubna a Jana Němce *!Que el pueblo mande!* (2012), text Jana Němce a kolektivu autorů *Politické systémy Latinské Ameriky* (2010) a práci zahraničního novináře Tariqa Aliho *Pirates of the Caribbean: Axis of hope* (2008). Pro tuto práci si autor vytyčil jako stěžejní texty Roberta Dahla a Ghity Ionesca (spolu s Isabel de Madariaga) spolu se zahraničními studii zabývajícími se hybridními režimy a to kvůli jejich komplexnosti.

2 Teoretická část

2.1 Vymezení režimů zkoumaných států

Jak již bylo v úvodu zmíněno, práce se zabývá zeměmi, které lze označit jako hybridní režimy. Za účelem klasifikace dotyčných států autor využívá dat z databáze The Economist Democracy Index, kterou využívá ve své práci například Joakim Ekman (*Political Participation and Regime Stability: A Framework for Analyzing Hybrid Regime*). Databáze The Economist každý rok zkoumá svobodu ve světě a přiřazuje zemím status podle dosaženého výsledného skóre, které je výsledkem několika zkoumaných faktorů (například politická a občanská práva, průběh voleb a pluralismus, fungování vlády, politická participace). Státy pak rozděluje do čtyř kategorií: *full democracies*, *flawed democracies*, *hybrid regimes* a *authoritarian regimes* na základě obdrženího skóre od 1 do 10, přičemž 10 znamená nejdemokratičtější. Všechny zkoumané země byly na základě svých výsledků zařazeny do kategorie *Hybrid regimes* a to po celé zkoumané období, kdy jedinou výjimku tvořila Bolívie, která byla v letech 2007 a 2008 řazena do kategorie *Flawed democracies* (The Economist Intelligence Unit 2007, 2008, 2010, 2012, 2014).

Takové režimy se staly nejrozšířenějšími politickými systémy počátku 21. století (Howard a Roessler 2006: 366). Někdy jsou tyto režimy označovány různými přívlastky a synonymy jako “soutěživý autoritarismus” (Schedler 2006), “volební autoritarismus” (Levitsky a Way 2002) a “semi-autoritarismus” (Ottaway 2003). Jedná se především o režimy, které nejsou zcela transformovány ani v demokracii ani v autoritarismus (Carothers 2002: 9). Jsou popisovány jako režimy, které se zasekly při tranzici a jsou v jakési “šedé” zóně, přičemž jsou založeny na relativně stabilních institucích, u kterých lze předpokládat bezpečné fungování v dohledné budoucnosti (Schedler 2002: 37). Například Diamond je popisuje jako režimy, které nejsou jasně demokratické, ale nejsou ani konvenčně autoritářské (Diamond

2002: 25). V takových režimech je zcela běžné částečné porušování minimálních demokratických práv a svobod jakými jsou: otevřené, svobodné a spravedlivé volby; všeobecné volební právo; politická práva a občanské svobody, zejména v právu na sdružování, svobodná média a možnosti kritizovat vládu (Levitsky a Way 2002: 53). Porušováním těchto minimálních hodnot a narušením rovnosti v přístupu k moci mezi opozicí a vládou se tyto režimy odlišují od demokracií. V tomto smyslu vládnoucí strany často zneužívají svého postavení u moci, například využití veřejných financí při financování volební kampaně nebo přisvojení si televizního a rádiového vysílacího času k propagaci vládní politiky. Od autoritářských režimů je odlišuje skutečnost, že zde probíhají svobodné soutěživé volby v pravidelných cyklech. Zastřešující charakteristikou těchto režimů je, že se nejedná o nedokonalé demokracie ani o přechodné demokracie, nýbrž o svébytný typ režimu (Levitsky a Way 2002: 51). Jedná se totiž o typ režimu, který kombinuje výrazné rysy jak z autoritářských režimů (nedemokracie), tak z demokratických režimů (demokracie). Hybridní režim se vyskytuje tedy někde mezi konsociační demokracií a plným autoritářským režimem, může mít podobu autoritářského režimu s demokratickými prvky nebo podobu demokratického režimu s anti-demokratickými prvky (Guliyev 2012: 4).

Mnoho autorů spekulovalo o možnosti existence legální politické opozice v nedemokratických režimech. Například Miroslav Novák tvrdí, že může být opozice v nedemokratickém režimu zcela legální a uznaná, prakticky však státní moc hledá prostředky, kterými by mohla opozici potlačit (Novák 2007). Zde by se mohla zdát definice M. Nováka jako nedostačující z důvodu, že v hybridních režimech elity nutně opozici zcela nepotlačují. Je samozřejmé, že k určitým represím ze strany vládnoucích elit dochází, ale primárním cílem není úplné potlačení opozice, nýbrž snížení rizika úspěchu opozice ve volbách. Opozice tak má během volebního období relativně velký prostor pro budování voličské základny a konstrukci určitých strategií. Dalším, kdo se zabývá teoretickou koncepcí opozice v

nedemokratických režimech, do kterých řadí mimo jiné i hybridní režimy, je Petr Hlaváček, který přichází s tím, že režimní elity mají zájem politický konflikt řídit a kontrolovat (Hlaváček 2011: 122). Ani tato definice není pro zkoumání opozice v hybridních režimech postačující. Jelikož v takových režimech se vládnoucí elity snaží spíše ovlivňovat a ohýbat ve svůj prospěch hranice, které jsou nastaveny pro konfrontaci mezi opozicí a vládou, tak aby co nejvíce zabránily změně režimu demokratickou cestou (volbami).

Aplikace konceptů a definic opozice v nedemokratických režimech na režimy hybridní tak není zcela na místě. Například Leonardo Morlino ve svém textu uvádí, že je v hybridních režimech určité místo pro opoziční skupiny, na čemž je alespoň částečně založena garance občanských práv. Opoziční skupiny se tak mohou účastnit politického procesu, ale mají jen velmi malou reálnou šanci na získání moci. Velmi často musí totiž čelit v systému predominantní straně⁴ (Morlino 2009: 285). Morlino tak podporuje tvrzení, že opozice v těchto typech režimů může existovat.

2.2 Vymezení pojmu opozice

Jednu z nejuniverzálnějších definic opozice navrhl americký politolog Robert Dahl, který na opozici nenahlíží jako na konflikt dvou složek s rozdílnými zájmy, ale zdůrazňuje spíše rozdíl mezi vládnoucí a opoziční složkou. Opozici definoval jako stav, kdy *A určuje po určité období vládní politiku v určitém politickém systému. V tomto období B nemůže o této politice rozhodovat, a tudíž oponuje řízení vlády A. B je tedy tím, co se míní „opozicí“.* V průběhu jiného období se role může změnit, kdy politiku určuje B a A se nachází v opozici. Toto je tedy ta role opozice, která nás zajímá, ale jen do té doby, dokud ji A a B vykonávají odlišným způsobem (Dahl 1966: xvi - xvii; Kubát 2010: 17). Problémem Dahlovy definice je, že

⁴ Morlino hovoří o straně s hegemonicko-dominantním postavením, ale z pohledu Sartoriho logiky se jedná o predominantní stranu. (Sartori 2005)

se věnuje především opozici v demokratických režimech, což je značným omezením a to kvůli typologii zkoumaných zemí, které na základě databáze listu *The Economist* považuje autor za hybridní režimy. Nepočítá totiž s možnostmi, že by mohla existovat opozice jiná, než stranická. Současně přitom vylučuje existenci stranické opozice v jiném režimu, než demokratickém (Dahl 1973: 13).

Další významní teoretici Ghita Ionescu a Isabel de Madariaga vycházejí z předpokladu, že opoziční chování je hluboce zakořeněný instinkt v lidské přirozenosti, více či méně potlačovaný v závislosti na tom, do jaké míry nám společnost, ve které žijeme, umožňuje jej otevřeně vyjadřovat (Ionescu a Madariaga 1972: 14). Oproti Dahlovi již tito teoretici připouštějí možnost existence opozice v nedemokratických režimech, přičemž opozici dělí na politickou a obecnou. Politickou opozicí chápou opozici parlamentní, kterou definují jako aktéry, kteří prošli volbami a získali mandáty v parlamentu, ale nestali se členy vládní koalice. Takovou opozici nazývají politickou opozicí, která je běžně reprezentována politickými stranami, jejichž hlavním cílem je porazit stávající vládnoucí elity ve volbách, proto může taková existovat pouze v demokratickém režimu. Naproti tomu absenci politické opozice v systému chápou jako základní znak nedemokratického režimu. V rámci kategorie nedemokratických režimů pracují s pojmem obecná opozice, která se vztahuje na “veškeré postoje nebo činy, ať už dohodnuté, spontánní nebo záměrné, ojedinělé nebo stálé, pocházející ze strany formálních nebo neformálních skupin nebo jednotlivců, uskutečňované za každých okolností a všemi prostředky, které jsou namířené proti existující moci” (Ionescu 1967: 2). Takové pojetí je ovšem rovněž zcela nedostačující a to z důvodu vyloučení možnosti koexistence obou typů opozice v rámci jednoho typu režimu, respektive striktního oddělení obou typů opozice. Jinými slovy, oproti Dahlovi připouští možnost existence opozice v nedemokracii, avšak pouze nepolitické.

Za českou literaturu přispěl k výzkumu opozice svým pojetím například Michal Kubát, který rozděluje opozici podobně jako Ionescu a Madariaga. Přichází s rozdělením na opozici sensu largo, a opozici sensu stricto. Opozice sensu largo je chápána jako všeobecný nesouhlas formálních či neformálních skupin nebo jednotlivců s politikou vládnoucích (Kubát 2010: 18). Naproti tomu opozici sensu stricto lze chápat jako opozici institucionalizovanou, která je reprezentována politickými stranami a jejichž cílem je vystřídat vládnoucí stranu a to prostřednictvím voleb (Kubát 2010: 19). Tento pohled ovšem také zcela nezachycuje celkový obraz opozice v zemích Latinské Ameriky a to kvůli striktnímu oddělení obou skupin opozice.

Předcházející definice nevyhovují plně pro účely předkládané práce, jelikož autoři uvedených definic nepočítají s možností existence hybridních režimů jako svébytného typu režimu. Z důvodu manipulace s volebními výsledky, zastrasování opozice, značné korupce a nezávislého soudnictví nelze takový druh režimu považovat za plně demokratický. I přes tyto nedostatky v demokracii však těžiště moci leží právě ve volbách a tudíž v nich přirozeně existuje politická opozice navzdory jejich, z hlediska demokracie, defektnímu charakteru. Současně se však tato opozice vůči vládnoucím nachází ve znevýhodněném postavení, pročež na scénu vstupuje také opozice sociální, která se může a nemusí s politickou překrývat, proto není vhodné oba typy striktně oddělovat, či zkoumat výlučně jeden typ.

Právě širší perspektivu definice opozice nabízí Pablo Valenzuela, který chápe opozici jako dvě paralelně existující skupiny nezávislé na režimu, ve kterém se vyskytují. Ony dvě skupiny představují sociální opozici na jedné straně a politickou na straně druhé (Valenzuela 2014: 380). Jako sociální opozici definuje různá sociální hnutí, která pomocí demonstrací a protestů vyjadřují svůj nesouhlas s vládní politikou. Sociální opozici však nemusí nutně tvořit jen sociální hnutí, ale mohou zde participovat odbory, které jsou v Latinské Americe silným aktérem, studentská hnutí a hnutí domorodých obyvatel, které ve zkoumaných

zemích tvoří značnou část celkové populace.⁵ Politická opozice naopak vychází z politických stran, které se nacházejí v parlamentu nebo mimo parlament a současně mimo vládu. Jako ideální stav pro opozici popisuje situaci, kdy sociální opozice spolupracuje s tou politickou tak, že dochází k reprezentování jejích zájmů v politických orgánech (Valenzuela 2014: 381). Tento širší pohled je pro práci přínosnějším, jelikož se práce zabývá latinskými zeměmi, kde hrají sociální hnutí a odbory nezanedbatelnou roli. Již mnohokrát v Latinské Americe dokázala sociální hnutí spolu s odbory a v krajních případech s přispěním domorodých obyvatel svrhnout vládu nebo si vynutit ústupek ze strany vlády.⁶ Jelikož se práce zaměřuje na státy označované za hybridní režimy je zásadní přihlídnout k možnosti koexistence a kooperace obou složek opozice.

V této práci je sice základem analýzy politická opozice, neboť závisle proměnnou je (ne)úspěch opozice měřený skrze zisky ve volbách, ale v rámci nezávisle proměnné, totiž strategií opozice bude přihlíženo i k druhému typu. V tomto smyslu bude zásadní prozkoumat, do jaké míry se obě opoziční složky (politická a sociální) překrývají a koordinují. Obě složky opozice se mohou, ale také nemusí vzájemně propojit a působit tak na sebe. A právě vzájemná koordinace obou složek může zásadně změnit šance parlamentní opozice na úspěch ve volbách. Proto míra překrytí a koordinace sociální a politické opozice může být zásadní strategií opozice, tedy zkoumaná nezávisle proměnná. Podporu pro toto tvrzení je možné nalézt v práci Bunce a Wolchik, v níž autorky tvrdí, že blízká spolupráce

⁵ Na základě dat získaných ze sčítání lidu v roce 2001 tvořilo 62% bolívijské populace domorodé obyvatelstvo a v roce 2012 se toto číslo snížilo na 40%, což bylo způsobeno špatným formulováním otázek, jelikož při prvním sčítání chyběla kolonka mestic, ke kterému se hlásí kolem 30% obyvatel (Bolivian National Statistic Institute 2012).

⁶ Například v Bolívii byli pod nátlakem masových protestů nuceni odstoupit prezidenti Sánchez de Lozada (v roce 2003 proběhl několikátýdenňí krvavý masový protest kvůli prodeji bolívijského plynu) a Carlos Mesa (ten neustál v roce 2005 nátlak pokračujících masových protestů kvůli rozprodávání bolívijského plynu a nátlaku ze strany departmentu Santa Cruz, který požadoval autonomii). V Ekvádoru bylo kvůli masovým protestům nuceno odstoupit hned několik prezidentů za sebou, například Jamil Mahuad (v roce 2000 musel čelit protestujícím domorodému obyvatelstvu kvůli dolarizaci měny) a Lucio Guiterez (na základě protestů v roce 2005 byl kongresem odvolán z funkce).

sociální a politické opozice může maximalizovat její šanci na úspěch ve volbách (2010: 51). Barry Cannon rovněž zdůrazňuje důležitost sociální opozice poukazem na situaci ve Venezuele. Tento autor tvrdí, že v některých obdobích vlády Huga Cháveze ve Venezuele hrála hlavní roli právě nepolitická nebo chcete-li sociální opozice, tvořená především odbory, skupinami byznysmenů, médií a armádními složkami, přičemž politická opozice tvořena stranami byla v pozadí (Cannon 2014: 53).

2.3 Strategie opozice

Tato práce se zabývá potenciálním vztahem mezi strategií opozice a jejím volebním (ne)úspěchem, protože je nutné přiblížit si dosavadní literaturu zabývající se (ne)efektivitou různých opozičních strategií a jednotlivé strategie vymezit a operacionalizovat. Strategií je celá řada, proto se autor zaměří pouze na některé z nich, které jsou stávající literaturou zabývající se činností opozice nejčastěji diskutovány z hlediska efektivity strategií opozice na její volební výkon. Výzkum strategií opozice nabírá na důležitosti zvláště v režimech hybridního typu, neboť jak tvrdí Larry Diamond: “Vítězství opozice v hybridních režimech není nemožné, ale vyžaduje to mnohem větší úroveň opoziční mobilizace, jednoty, zkušeností a hrdinství, než které by stačilo k vítězství v režimech demokratických” (Diamond 2002: 24).

2.3.1 Jednota opozice

Strategií jednoty opozice se zabývají například autoři Howard a Roessler ve svém díle *Liberalizing Electoral Outcomes in Competitive Authoritarian Regimes*, ale také Valerie Bunce a Sharon Wolchik v práci *Defeating Dictators: Electoral Change and Stability in Competitive Authoritarian Regimes*. Tito autoři shodně uvádí, že v hybridních systémech dochází k velké asymetrii mezi opozicí a vládou, jelikož veškeré státní

bohatství je soustředěno v rukou vládnoucí skupiny a opoziční strana nemá zkrátka prostředky na vytvoření velké silné strany, která by mohla takové skupině konkurovat. Dle zmíněných autorů platí, že čím více je opozice rozdělená, tím více je náchylná vůči vládním manipulacím a podvodům, a tudíž se její šance na úspěch ve volbách výrazně snižuje (Howard a Roessler 2006: 371). Howard a Roessler předkládají čtyři argumenty, jak sjednocení opozice zvyšuje její šance na volební úspěch. Za prvé sjednocení opozice, tedy utvoření určité koalice, která koncentruje hlasy voličů pro opozici pod jeden politický subjekt, může zároveň znamenat odebrání hlasů vládnoucím stranám nebo straně. Za druhé, utvořením takové koalice zabrání opoziční strany vládě ve vyvolání možných rozporů mezi nimi. Vlády v hybridních režimech mají silné vazby na státní složky jako je armáda, policie a úředníci ve státní správě. Tyto složky jsou pod výstrahou různých represí vládě loajální do té doby, dokud necítí možnost na změnu. A právě sjednocení dostatečně silné opozice může vyvolat oslabení loajality těchto složek k vládě. Státní složky by pak mohly vystoupit proti vládě nebo podpořit opozici beze strachu z vládních represí. Jako poslední argument zmiňují využití sjednocení opozice k mobilizaci společnosti. Pokud totiž společnost cítí, že je opozice dostatečně silná a dokázala by porazit stávající vládu, pak jsou více motivováni jít k volbám, jelikož cítí, že jejich hlas by mohl mít váhu (Howard, Roessler 2006: 371).

V této práci nebude autor rozlišovat, zda je opozice ideologicky a vnitřně jednotná či nikoli, bude si všímat pouze faktu, zda se opozice sjednotila a pokud ano, tak do jak velké koalice. To především z důvodu, že ideologická soudržnost koalice se zdá být zásadní spíše pro udržení povolební koalice nikoliv pro samotný úspěch ve volbách, kde stranám často stačí jediný cíl a to porazit stávající vládu nebo režim. Teprve v povolebním období obvykle vychází na povrch ideologická nejednotnost koalice, a jelikož vývoj po volbách již není v zájmu práce, autor se omezí výlučně na analýzu (ne)jednoty opozice. Autoři Howard a Roessel například měří jednotu opozice pouze na základě přítomnosti či nepřítomnosti

opoziční koalice a neberou již v úvahu velikost (typ) takové koalice (Howard a Roessel 2006: 371). Stejně tak postupuje při měření jednoty opozice Bunce a Wolchik, kdy se zaměřují na jednotu opozice, ale nerozlišují už její míru (Bunce a Wolchik 2010: 50). Zmínění autoři tedy měří jednotu opozice pouze na základě přítomnosti či nepřítomnosti opoziční koalice. Tato konceptualizace ale není pro případ opozice v zemích Latinské Ameriky dostačující, protože v empirické realitě narazíme na koalice různých velikostí a typů.

Autor se v analytické části zaměří nejen na přítomnost opoziční koalice, ale především na její šíři, tedy počet opozičních subjektů, které vstoupily do koalice, případně kolik opozičních subjektů zůstalo mimo koalici nebo vytvořilo menší koaliční uskupení. Pro tyto účely budou vzniklé koalice rozřazeny do tří kategorií a to právě podle velikosti. První kategorií budou “menšinové” koalice, mezi které budou patřit především koalice tvořené dvěma až třemi spíše menšími stranami nebo případy, kdy se bude jednat o podporu jednoho kandidáta dvou až tří stran, které nepostulují vlastního kandidáta. Druhou kategorií budou “částečné koalice”, mezi které budou patřit koalice obsahující již více stran, ale stále se nebude jednat o většinu opozičních subjektů. Poslední kategorií pak budou “většinové” koalice, mezi které budeme řadit ty, jež pojmu bezmála většinu opozičních subjektů a mimo zůstane minimum opozičních aktérů. Autor dále jen okrajově zmíní, zda se jednalo o formální (utvoření koalice) nebo neformální (podpora ostatních stran bez vzniku faktické koalice) koalici, což ale na výsledek zkoumané proměnné (ne)jednoty opozice nebude mít vliv, tudíž na to nebude při řazení do kategorií brán zřetel.

Za dva ideální případy lze považovat absolutní jednotu opozice, kdy ani jeden opoziční subjekt neoperuje sám za sebe a jako protipól lze považovat naopak absolutní nejednotu opozice, kdy každý opoziční subjekt stojí sám za sebe. Přičemž mezi zmíněnými extrémami existuje celá řada variant, které není vždy snadné porovnat, což bude zásadní výzvou pro autora práce.

Rozdělení jednoty opozice bude pro větší přehlednost závěrečného srovnání provedeno do tří kategorií. Nejnižší míru jednoty bude značit kategorie "nejednotná" opozice, která bude odpovídat buď nepřítomnosti opoziční koalice nebo naopak přítomnosti více koaličních uskupení najednou nebo jen neformálnímu vyjádření podpory určitému kandidátovi malým počtem stran. Druhá kategorie bude značit "částečnou jednotu", kam budou patřit malé i středně velké koalice nebo neformální podpora více stran, tedy takové, které alespoň částečně sjednotí politické spektrum, ale naproti tomu bude ve volbách působit stále větší počet samostatných subjektů (bez další koalice). Poslední kategorií bude "úplně sjednocená" opozice, která bude značit vytvoření široké koalice, která pojme téměř celé opoziční spektrum a ve volbách bude působit minimální počet samostatných subjektů, tím pádem se počet kandidátů ve volbách co nejvíce sníží.

Ke zobrazení síly opozice ((ne)jednotě) bude autor využívat jak volebních zisků nejsilnějšího opozičního subjektu ve zkoumaném období, tak míry volební soutěživosti v právě analyzovaných volbách. Míra volební soutěživosti pak bude měřena rozdílem procent hlasů mezi první (vládní) stranou ve volbách a druhou (nejsilnější opoziční) stranou. Rozdíl bude udávat právě míru volební soutěživosti, přičemž čím nižší rozdíl, tím vyšší míra volební soutěživosti a větší šance opozice na úspěch ve volbách a zároveň čím vyšší rozdíl, tím nižší míra volební soutěživosti (Fornos et al. 2004: 922). Autor se tedy pokusí potvrdit nebo vyvrátit vztah mezi mírou volební soutěživosti a jednotou opozice, tudíž, zda při vyšší volební soutěživosti je opozice jednotnější.

Autor očekává, že čím bude větší úroveň jednoty opozice, tím bude větší její možnost porazit vládnoucí složky, než v případech, kde žádná jednota opozice není.

2.3.2 Koordinace sociální a politické opozice

Další strategií, která je často v teoretické literatuře zmiňována, je koordinace sociální a politické opozice (mobilizace společnosti). Tato strategie je velmi úzce spojena s mírou kooperace obou opozičních složek. Toto tvrzení podporují také Bunce a Wolchik, když tvrdí, že úzká spolupráce sociální a politické opozice vede ke zvýšení šancí opozice na úspěch ve volbách (2010: 51).

Mobilizaci popisuje například B. Nedelmannová velmi obecně jako vývoj společenského vztahu mezi jednotlivci a politickými stranami, politickou mobilizaci pak popisuje jako pokus určitého aktéra ovlivnit existující rozložení moci. Klasifikuje několik modelů mobilizace, z nichž ten, který odpovídá případovým studiím v praktické části, je vertikální model populistické mobilizace nebo mobilizace nejširších vrstev (Nedelmannová 1987: 181). Dle Tillyho dochází k mobilizaci, jestliže se otevírá struktura politických příležitostí. Ty vysvětluje jako systém změn, které posouvají rovnováhu politických a ekonomických zdrojů mezi státem a jeho oponentem. Tyto změny mohou oslabovat nebo posilovat stoupence i odpůrce, případně pokračovat v soudržné politice. Ovšem důležité je, že každý takový posun zvyšuje politické příležitosti pro jednu či druhou stranu sporu (Tilly 2004: 182). Jako nástroj sloužící k mobilizaci společnosti lze považovat protest, který je značně provázán se sociální opozicí, nejvíce pak se sociálními hnutími, které využívají protest především. Diani definuje sociální hnutí jako "sít' neformálních interakcí mezi pluralitou individuů, skupin nebo organizací angažovaných v politických nebo kulturních konfliktech na základě sdílené kolektivní identity" (Diani 1992: 14). Politický protest může mít řadu forem například demonstrace, pochod, stávková, bojkot (který je velice často využíván v zemích Latinské Ameriky), hladovky a další.

Například Bratton van de Walle definuje politický protest jako častou masovou akci, která je zaměřena na politickou změnu. Taková masová akce získává politický podtext, až když protestující explicitně vyjádří své požadavky na změnu vládní politiky (Van de Walle 1992: 129). Další teoretici McAdam, Tarrow a Tilly ve své práci definují politický protest termínem konfliktní politika (*contentious politics*), kterou blíže specifikují jako “epizodickou, veřejnou, kolektivní interakci mezi těmi, kteří vznášejí požadavky a jejich záměry, když a) je vláda předmětem požadavků, nebo jedna strana jejich plnění a b) požadavky by, kdyby byly realizovány, ovlivnily zájmy alespoň jednoho žadatele” (McAdam, Tarrow, Tilly 2001: 5). V tomto smyslu používají spíše termín epizodická namísto kontinuální, čímž z definice vylučují pravidelně a pevně plánované akce, jako jsou například volby. Pro potřeby práce se bude autor soustředit výhradně na politický protest, ve kterém je právě vláda předmětem požadavků. Tento druh protestu může vládu oslabit a dát voličům zprávu, že je porazitelná. Takovou protestní událost definoval Ondřej Císař jako “shromáždění nejméně tří lidí, kteří se sešli na veřejném místě, aby vznášeli požadavky, které se dotýkají zájmů nějakého institucionálního nebo kolektivního aktéra, nebo kteří sepsali petici adresovanou takovému aktérovi” (Císař 2011: 143). Sidney Tarrow a Charles Tilly definují takovou akci poněkud přísněji a to konkrétně Tarrow jako “rozvratnou přímou akci” a Tilly používá termín “konfliktní shromáždění”, kde se sejde alespoň deset a více lidí za účelem vznesení požadavku na alespoň jednu osobu, které by se v případě realizace dotkly zájmů cílů vznesených požadavků (Tilly 1995: 63).

Pro potřeby práce nelze použít ani jednu ze zmíněných definicí v plné míře. Protestní akce odpovídající zmíněným definicím se totiž v Latinské Americe konají prakticky každý druhý den, tudíž nelze obsáhnout takové množství protestních akcí. Proto se autor zaměří pouze na protestní akce namířené proti vládě, kterých se zúčastnilo více jak 1 000 protestujících a dosáhly výraznější mediální pozornosti, jak v domácích médiích, tak hlavně ve světových médiích.

Mezi nejčastější formy protestu vedle demonstrace můžeme zařadit bojkot, kterým může opozice například sledovat oslabení vlády nebo prezidenta, ovšem často se stává, že ublíží více obyčejným lidem.⁷ Smith (2014) dělí výsledky volebního bojkotu do dvou kategorií a to na krátkodobé a dlouhodobé. Jako krátkodobé zmiňuje například výrazně nižší volební účast nebo volební násilí. Jako dlouhodobý výsledek považuje snazší směřování k demokracii, díky upoutání pozornosti jak místních, tak zahraničních organizací. To ovšem závisí na velikosti bojkotu, zda se jej účastní všechny opoziční subjekty, či jen pár z nich. Pro účely této práce nicméně není takový druh protestu účelným, jelikož cílem je měřit sílu opozice a to pomocí procentuálního zisku hlasů popřípadě získaných mandátů, přičemž při bojkotu voleb nemůže opozice obdržet žádné.

Vzájemné propojení sociální a politické opozice, respektive míra jejich koordinace bude rozdělena do čtyř kategorií, přičemž se bude autor soustředit pouze na ty opoziční subjekty/strany, které budou kandidovat v nejbližších volbách, které se budou konat po protestní akci. Jako první kategorii autor nazval “žádná” míra koordinace, budou sem spadat všechny protestní akce, kde nebyla politická opozice přítomna nebo ji jinak nepodpořila. Jako druhou kategorii pak autor označil “minimální” míru koordinace, kdy se na protestech účastní nebo jakkoliv jinak podpoří pouze jediná opoziční strana, která kandiduje v následujících volbách. Do další kategorie, nazvané jako “střední” míra koordinace, budou spadat veškeré protestní akce, na kterých se politická opozice alespoň částečně participovala, ať už aktivní přítomností na místě protestu nebo jen rétorickou podporou. Třetí kategorie pak bude značit výrazné nebo dokonce absolutní propojení sociální a politické opozice, kdy bude docházet k velmi aktivnímu přístupu ze strany politické opozice, například veřejné projevy nebo samotné organizování protestů. Takovou kategorii pak autor nazval jako “vysoká” míra koordinace sociální a politické opozice.

⁷ Například jako tomu bylo v Bolívii v roce 2008, kdy se opozice po Morálesově vítězství v referendu snažila oslabit jeho moc pomocí bojkotování dodávek jídla a blokády silnic, přičemž nejvíce na tom utrpěli samotní dodavatelé a vývozci (Franz 2008).

3 Analytická část

V této části bude autor nejen analyzovat pomocí komparativních případových studií vývoj a efektivnost strategií opozice ve zkoumaných státech, ale především (ne)jednotu opozice a míru koordinace sociální a politické opozice.

3.1 Bolívie

3.1.1 Volební období 2005 - 2009

Podoba opozice a její (ne)jednota

V roce 2009 se konaly v Bolívii všeobecné volby, kdy se volil jak prezident, tak zástupci Národního shromáždění (Asamblea Nacional). Jednalo se o první volby po vzniku nové Ústavy země, ve kterých chtěl Evo Morales upevnit svou moc. Prezidentských voleb se zúčastnilo 8 kandidátů. Za vládní stranu MAS (Movimiento al Socialismo) kandidoval právě úřadující prezident Evo Morales. Jeho největším soupeřem se stal Manfred Reyes Villa (guvernér regionu Cochabamba v letech 2006-2008) za opoziční koalici PPB-CN (Plan Progreso para Bolivia - Convergencia nacional).⁸ Další kandidáti, jako například vlivný bolívijský podnikatel Samuel Doria Medina (UN; Unidad Nacional) nebo starosta Potosí René Joaquina (AS; Alianza Social), kandidovali samostatně za své strany bez podpory jiných opozičních subjektů. Volby vyhrál Evo Morales (MAS), který získal o téměř 40 % hlasů více než nejsilnější opoziční kandidát Manfred Reyes Villa (PPB-CN). Ostatní nezaznamenali výraznější zisk hlasů (OEP 2009).

⁸ PPB-CN vznikla převážně z Reyesovy iniciativy, kdy tuto koalici založil na své straně NFR (Nueva Fuerza Republicana), dále pak na stranách PPB (Plan Progreso para Bolivia), APB (Autonomia para Bolivia), PP (Partido Popular) a MNR (Movimiento Nacionalista Revolucionario), která byla jedinou parlamentní stranou této koalice.

Tabulka 1.1 Prezidentské volby v Bolívii v roce 2009

	počet hlasů	%
Evo Morales Ayma (MAS)	2 943 209	64,22
Manfred Reyes Villa (PPB-CN)	1 212 795	26,46
Samuel Doria Medina (UN)	258 971	5,65
René Joaquino (AS)	106 027	2,3
Ana Maria Flores (MUSPA)	23 257	0,5
Roman Loayza (Gente)	15 627	0,3
Alejandro Véliz (PULSO)	12 995	0,3
Remi Choquehuanca (BSD)	9 905	0,2

Zdroj: Organo Electoral Plurinacional. <http://oep.org.bo>

V tomto případě došlo ke sjednocení několika neparlamentních stran do volebního bloku PPB-CN (který lze zařadit jako “částečnou” koalici), aby podpořily svého kandidáta. Vzhledem k faktu, že ve volbách i přesto kandidovalo více samostatných opozičních subjektů, lze opozici považovat za “částečně sjednocenou”.

Parlamentní volby v roce 2009 měly podobný scénář jako prezidentské, kde jako vládní strana kandidovala MAS s podporou strany MSM (Movimiento sin Miedo) a největším protivníkem se jí stala koalice PPB-CN. Celkem ve volbách kandidovalo 8 politických stran. Dále samostatně kandidovaly strany UN, AS, MUSPA (Movimiento de Unidad Social Patriótica), Gente, PULSO (Pueblos por la Libertad y Soberanía) a BSD (Bolivia Social Democrata). Stejně jako tomu bylo u prezidentských voleb i zde žádný ze samostatných subjektů nezískal podporu jiného opozičního subjektu. Volby vyhrála levicová MAS, která získala o polovinu více hlasů než nejsilnější opoziční strana PPB-CN. Pouze dvěma dalším opozičním stranám stačil zisk hlasů k získání mandátu, konkrétně se jednalo o UN a AS (OEP 2009).

Tabulka 1.2 Volby do dolní komory v Bolívii v roce 2009

	počet hlasů	%	počet mandátů
MAS	2 075 732	57,5	88
PPB-CN	972 650	26,9	37
UN	262 043	7,3	3
AS	140 683	3,9	2
MUSPA	63 007	1,8	0
Gente	33 159	0,9	0
PULSO	37 697	1,1	0
BSD	30 054	0,8	0

Zdroj: Organo Electoral Plurinacional. <http://oep.org.bo>

Zde se stejně jako v prezidentských volbách opozice sjednotila jen částečně a to pod koalici PPB-CN (“částečná” koalice), která získala necelých 27 % hlasů. Mimo tuto koalici však stále kandidoval velký počet samostatných opozičních subjektů, lze tedy i v tomto případě považovat opozici jako “částečně sjednocenou”.

Koordinace politické a sociální opozice

V prvním volebním období musel Evo Morales čelit několika protestům, přičemž se autor zaměří pouze na ty největší a nejvíce medializované z nich. První velkou zkouškou pro vládu MAS byl protest v roce 2007, kdy okolo 20 000 družstevních horníků zaplavilo ulice La Pazu⁹. Protestující byli podpořeni ze strany *National Federation of Mining Cooperatives of Bolivia* (FENCOMIN). Žádný ze subjektů politické opozice zde nesehrál žádnou roli (Keane 2007).

Dalším velkým testem pro Moralesovu vládu byla série protestů v departementech *Media Luna*¹⁰. Dohromady protesty čítaly kolem 100 000

⁹ Protestující vyrazili do ulic na základě předpokládaného zvýšení daní z důlní těžby, které chtěla vláda realizovat tentýž rok.

¹⁰ Mezi departementy Media Luna, jinak také bohatý půl měsíc patří Santa Cruz, Pando, Beni a Tarija. Jedná se o departementy, které tvoří prakticky celou ekonomiku země.

protestujících, kteří byli regionálními *Civic Committees* vyzýváni k vyjádření nesouhlasu s levicovou vládou Eva Moralese. Nejvýraznějšími postavami protestů byli guvernér za Santa Cruz **Rubén Costas** (VERDES; neparlamentní politická strana, ve volbách 2009 nekandidovala) a guvernér departementu Pando **Leopoldo Fernández** (PODEMOS; ve volbách 2009 již nekandidovala) (Caroll 2008). Politická opozice se zde tedy částečně participovala, především pak skrze regionální strany a osoby guvernérů jednotlivých departementů, ale nejednalo se o opoziční strany, které se následně zúčastnily voleb v roce 2009, tudíž nelze jejich účast zahrnout do komparace.

Tabulka 1.3 Protestní akce 2006-2009

Protest	počet	organizátor	účast politické opozice	charakter účasti politické opozice
Proti zvýšení daně z důlní těžby	20,000	horníci, Federation of Mining Cooperatives of Bolivia (FENCOMIN)	žádná	žádný
Za větší autonomii regionů Media Luna	100,000	Civic comitees Santa Cruz, Pando, Beni, Tarija, Unión Juvenil Cruceñista (UJC, the Union of Santa Cruz Youth)	Rubén Costas (Verdes), Leopoldo Fernández (PODEMOS) žádná (z důvodu, že se nejednalo o kandidující strany)	podněcování (Costas, Fernández), podpora

Zdroj: Vlastní zpracování

Co se týče vzájemné kooperace sociální a politické opozice nedošlo v tomto volebním období k výraznější spolupráci, kromě jediného případu a to protestů v departementech *Media luna*, kde zástupci regionálních opozičních stran podněcovali k protestům, přičemž byli podpořeni *Civic Committees* jednotlivých měst. Zájmy sociální a politické opozice se tedy v tomto období překryly jen v jednom určitém případě, což nevedlo k žádné užší vzájemné spolupráci v budoucnu.

3.1.2 Volební období 2009-2014

Podoba opozice a její (ne)jednota

V tomto volebním období se konaly prezidentské i parlamentní volby v roce 2014. Jednalo se formálně již o druhé Moralesovo funkční období, ale vytvoření nové Ústavy mu dávalo možnost kandidovat i do třetího funkčního období. Prezidentských voleb se zúčastnilo celkem 5 kandidátů. Eva Moralese (MAS), tak vyzval nejen Samuel Doria Medina (UN), který vytvořil předvolební koalici CUD (*Concentración Unidad Demócrata*)¹¹, ale i například zástupce dříve vládní strany MSM Juan del Granado Cosío nebo Jorge Quiroga Ramírez za stranu PDC (*Partido Demócrata Cristiano*), která získala rétorickou podporu stran FSB (*Falange Socialista Boliviana*), ADN (*Acción Democrática Nacionalista*) a MIR (*Movimiento de Izquierda Revolucionaria*). Posledním kandidátem byl Fernando Varga za stranu PVB (*Partido Verde de Bolivia*). Volby vyhrál Evo Morales (MAS) přesvědčivým výsledkem, kdy nejsilnější opoziční kandidát Samuel Medina získal o necelých 35 % hlasů méně. Třetí skončil s 9 % hlasů Jorge Quiroga (PDC) (OEP 2014).

Tabulka 1.4 Prezidentské volby v Bolívii 2014

	počet hlasů	%
Evo Morales (MAS)	3 173 304	61,4
Samuel Doria Medina (UN)	1 253 288	24,2
Jorge Quiroga (PDC)	467 311	9,0
Juan del Granado (MSM)	140 285	2,7
Fernando Vargas (PVB)	137 240	2,7

Zdroj: Organo Electoral Plurinacional. <http://oep.org.bo>

¹¹ CUD bylo složeno především z Medinovy strany UN, dále ID (*Izquierda Democrata*), NPC (*Nuevo Poder Ciudadano*), MDS (*Movimiento Demócrata Social*), CP (*Consenso Popular*), VERDES (*Verdad y Democracia Social*), LIDER (*Libertad y Democracia Renovadora*).

V tomto případě byla opozice jednotná jen z části a to především kvůli rozporům mezi opozičními subjekty, kdy opoziční politické strany nechtěly vstoupit do koalice se Samuelem Medinou z důvodu jeho kontroverzní pověsti. Jednalo se především o hnutí MSM, které vedlo s UN dlouhá jednání o koalici. Nakonec se podařilo Medinovi sjednotit jen část politického spektra, přičemž v koalici působila jediná parlamentní strana a to UN (jednalo se o “částečnou” koalici). Kromě Medinovy koalice ve volbách působilo další opoziční uskupení, i když neformálního charakteru, tedy netvořilo koalici. Z těchto důvodů se tedy jedná spíše o “částečné sjednocení” opozice, jelikož se zde vyskytly dva protichůdné opoziční bloky. Opozici nelze kvůli přítomnosti dvou opozičních bloků zařadit do kategorie “nejednoty” opozice z důvodu, že nebyla koalice okolo kandidáta PSC formálního charakteru, nýbrž se jednalo o pouhou rétorickou podporu.

Volby do Národního shromáždění proběhly v témže roce jako prezidentské. Zúčastnil se jich stejný počet politických subjektů, tedy 5. Jako vládní strana se voleb účastnila MAS, proti které se postavila Medinova koalice CUD; PDC; PVB a dříve vládní MSM. Volby dopadly přesvědčivým vítězstvím strany MAS (61,4 % hlasů), přičemž opoziční nejsilnější subjekt CUD získala pouze 24 % hlasů. Ze zbývajících stran dosáhla na mandáty pouze PDC.

Tabulka 1.5 Volby do Poslanecké sněmovny v Bolívii 2014

	počet hlasů	%	počet mandátů
MAS	3 173 304	61,4	88
CUD	1 253 288	24,2	32
PDC	467 311	9,0	10
MSM	140 285	2,7	0
PVB	137 240	2,7	0

Zdroj: Organo Electoral Plurinacional. <http://oep.org.bo>

Zde platí stejné tvrzení jako u případu prezidentských voleb 2014, kdy byla opozice sjednocená jen částečně a to prostřednictvím Medinovy

koalice CUD (“částečná” koalice), která vznikala dle venezuelského vzoru, kdy se Medina snažil sjednotit jak všechny parlamentní, neparlamentní strany, tak i nepolitické subjekty. To se mu v plné míře nepovedlo a to především z důvodu vzájemné nevráživosti na straně opozičních subjektů. Opozice byla tedy do určité míry rozdělena osobou Samuela Mediny. Na druhou stranu je nutné zdůraznit, že se voleb účastnil menší počet kandidátů než voleb v roce 2009. Z těchto důvodů lze určit opozici jako “částečně jednotnou”.

Koordinace politické a sociální opozice

Série protestů zasáhla Bolívii v roce 2010. Nejdříve v květnu vyšli do ulic hlavního města La Pazu státní zaměstnanci (učitelé, lékaři, dělníci), aby protestovali za zvýšení mezd¹². Protestní akci zastřešovalo největší odborové hnutí v Bolívii COB (*Central Obrera Boliviana*). Protestu se zúčastnilo několik tisíc lidí. Žádný z aktérů politické opozice, dle dohledatelných zdrojů, do protestů nijak nezasáhl (Lopez 2010).

Série protestů pokračovala blokádou města Potosí, které se zpočátku zúčastnilo 6 000 občanů, k nimž se během několika dní připojilo až na 100 000 obyvatel z celého departementu Potosí, aby si vymohli na vládě slibované zvýšení investic v regionu. Protest organizovalo občanské hnutí *Potosí Civic Committee*, ke kterému se připojila National Federation of Mining Cooperatives of Bolivia (FENCOMIN) a občanské komunity z města Coroma¹³. Výraznou postavou protestu byl guvernér regionu Potosí Félix Gonzales z vládní strany MAS, který se rozhodl držet hladovku spolu s protestujícími. Nespokojení obyvatelé doslova uzavřeli město na celých 19 dní. Jediným opozičním zástupcem v protestu byl starosta města Potosí René Joaquino (*Alianza Social*), který nijak přímo do protestů nezasáhl, ale pouze sympatizoval s protestujícími (Webber 2010). Ke konci roku 2010

¹² Vláda se dohodla s COB na zvýšení mezd, které nakonec dělalo pouhé navýšení o 5 %, což se odborům nelíbilo a vyhlásily generální stávkou, kterou podpořily protesty.

¹³ Právě v Coromě vláda slíbila postavit novou cementárnu, která by dala lidem v regionu práci.

otřásly hlavním městem protesty, které byly doprovázeny barikádami cest nespokojenými občany, řidiči nákladních vozů, autobusů a mnoho dalších, kterým se nelíbil záměr vlády zrušit dotaci na palivo.¹⁴ Protesty se rozšířily napříč celou zemí, přičemž největší v La Pazu čítal okolo 5 000 protestujících. Nejvlivnější skupinou zde bylo sdružení *Federación de Juntas Vecinales de El Alto* (FEJUVE-EL ALTO). Do protestů výrazněji nezasáhl žádný z opozičních politických aktérů (Quiroga 2010).

Během let 2011 a 2012 se konala série protestů proti plánům postavit dálnici středem Národního parku TIPNIS, s cílem propojit Amazonii s hornatou částí země. Proti tomuto plánu uspořádalo hned několik organizací pochod z Trinidadu v provincii Beni do hlavního města La Pazu. Pochod zorganizovaly především CIDOB (*Confederación de Pueblos Indígenas del Oriente Boliviano*), CONAMAQ (*Consejo Nacional de Ayllus y Markas del Qullasuyu*), Subcentral TIPNIS a Subcentral Sécure. Zpočátku pochod čítal přes 1 000 protestujících, ale čím více se blížil k hlavnímu městu, tím se přidávalo více lidí, v La Pazu jich bylo již přes 3 000. Během pochodu došlo ke krvavým střetům s policejními složkami, kvůli kterým následně rezignovali dva ministerští předsedové vlády. Nejvýraznější postavou politické opozice, která podpořila a účastnila se protestu byl Fernando Vargas (*El Partido Verde de Bolivia; PVB; kandidoval ve volbách 2014 na prezidenta*), který byl zároveň prezidentem *TIPNIS Native Communities*. Několik členů vládní strany MAS dokonce vyjádřilo podporu protestujícím, došlo tak k určitému štěpení vládní strany v této otázce (Aljazeera 2011).

Těsně před všeobecnými volbami v roce 2014 došlo k protestu vojenských a policejních složek státu. Kolem 2 000 protestujících pochodovalo La Pazem za zlepšení pracovních podmínek. K protestujícím se připojila indigenistická organizace CONAMAQ. Přítomnost nebo zapojení nějakého subjektu politické opozice není známa (Achtenberg 2014).

¹⁴ Zrušením takové dotace došlo ke zvýšení cen za benzin o 73 % a cen za naftu o 83 %. Takové zvýšení cen logicky vedlo ke zvýšení cen za potraviny a jiné statky, přičemž mnoho chudých bolívců si nemohlo dovolit koupit ani chleba.

Tabulka 1.6 Protestní akce 2009 - 2014

Protest	počet	organizátor	účast politické opozice	charakter účasti politické opozice
Za navýšení mezd státním zaměstnancům	2 - 3,000	COB, lékaři, učitelé	žádná	žádný
Za zvýšení vládních investic v regionu Potosí	6,000 - 100,000	Potosí Civic Committee	žádná	žádný
Proti zrušení dotací na palivo	5,000	FEJUVE-EL ALTO, řidiči nákladních aut, autobusů, taxikáři	žádná	žádný
Proti výstavbě dálnice skrze TIPNIS	5,000	C I D O B , C O N A M A Q , Subcentral TIPNIS, Subcentral Sécuré	Fernando Vargas (PVD), minimální	aktivní, účast na protestu (Vargas)
Za zlepšení pracovních podmínek v armádě	2,000	zaměstnanci vojenských a policejních složek země, CONAMAQ	žádná	žádný

Zdroj: Vlastní zpracování

V tomto volebním období nedošlo k žádnému výraznému překrytí zájmů politické opozice se sociální. Jedinou výjimkou tvořil protestní pochod kvůli stavbě dálnice skrze národní park TIPNIS, kterého se zúčastnil kandidát na prezidenta Fernando Vargas a někteří další členové strany PVB. Z důvodu absence více opozičních stran na tomto pochodu autor označil míru koordinace v tomto případě jako minimální. Strana ve volbách v roce 2014 získala téměř zanedbatelné procento hlasů.

3.1.3 Diachronní komparace charakteristik opozice případu Bolívie

V prvním volebním období Eva Moralese se opozice sjednotila pod menšinovou koalici PPB-CN, kterou založil Manfred Reyes Villa s cílem zastřešit co největší počet opozičních subjektů pro větší koncentraci

protivládních hlasů. V dalším volebním období přišel se stejnou myšlenkou sjednocení Samuel Medina, kdy utvořil koalici CUD, která ale v následných volbách 2014 obdržela ještě méně % hlasů než PPB-CN v roce 2009. Stále mimo tyto opoziční koalice působilo relativně velké množství samostatných opozičních subjektů, čímž došlo k rozdělení protivládních hlasů mezi několik jednotlivých subjektů. Co se týče druhé zkoumané strategie, tak při protivládních protestech ve většině případech nehrála politická opozice žádnou roli. Z toho důvodu zde lze považovat míru kooperace mezi sociální a politickou opozicí jako velmi nízkou až nulovou. Na údajích v tabulce lze demonstrovat vztah mezi (ne)přítomnost opoziční koalice a její jednotou na výsledek ve volbách, přičemž lze vypožorovat, že po obě zkoumaná období jsou charakteristiky opozice stejné, čemuž odpovídá také podobný volební výsledek. Vyplývá z toho tedy, že přítomnost částečně velké koalice, která opozici částečně sjednotila a jejíž zájmy se nijak nepřekrývaly se zájmy opozice sociální, dosahovala podobně nízkých volebních výsledků.

Tabulka 1.7 Souhrnné informace Bolívie

volební období	přítomnost opoziční koalice v prez. / parlam. volbách	velikost opoziční koalice prez. / parlam. volby	jednota opozice v prezidentských / parlamentních volbách	míra koordinace pol. a soc. opozice	zisk nejsilnějšího opozičního kandidáta / strany (koalice)
2005 - 2009	ano / ano	částečná / částečná	částečná / částečná	žádná	26,5 % / 26,9 %
2009 - 2014	ano / ano	částečná / částečná	částečná / částečná	žádná	24,2 % / 24,2 %

Zdroj: Vlastní zpracování

3.2 Ekvádor

3.2.1 Volební období 2006 - 2009

Podoba opozice a její (ne)jednota

První prezidentské a parlamentní volby po vzniku nové Ústavy se konaly v roce 2009. Úřadující prezident Rafael Correa za alianci PAIS (*Patria Altiva i Soberana*) si od voleb sliboval především upevnění své moci a získání podpory parlamentu. V prezidentských volbách se utkalo dohromady 8 kandidátů. Stávajícího prezidenta Rafaela Correu (PAIS)¹⁵ tak vyzvali například bývalý prezident Lucio Guitérrez za stranu PSP (*Partido Sociedad Patriótica*) nebo Álvaro Fernando Noboa za stranu PRIAN (*Partido Renovador Institucional de Acción Nacional*), který získal podporu ze strany opozičního PSC (*Partido Social Cristiano*) (v parlamentních volbách už tato strana kandidovala samostatně). Dalšími opozičními kandidáty byli Martha Roldós Bucaram za stranu EyD (*Etica y Democracia*), Carlos Sagñay de la Bastida za stranu MTM (*Movimiento Triunfo Mil*), Melba Yolanda Jácome za MTF (*Movimiento Tierra Fértil*), Diego Delgado Jara za MIS (*Movimiento Integración Social*) a jako poslední Carlos González Albornoz ze strany MJS (*Movimiento Justo y Solidario*). Volby vyhrál vcelku jasně Rafael Correa (PAIS), když obdržel o necelou polovinu víc procent hlasů než nejsilnější opoziční kandidát Lucio Guitérrez (PSP). Álvaro Noboa dopadl s 11 % hlasy třetí (PSEPHOS 2009).

Tabulka 2.1 Prezidentské volby v Ekvádoru 2009

	počet hlasů	%
Rafael Correa (PAIS)	3 584 236	52.0
Lucio Gutiérrez (PSP)	1 948 167	28.2

¹⁵ Aliance PAIS byla tvořena především ze stran MPD (*Movimiento Popular Democrático*), Pachakutik (*Movimiento de Unidad Plurinacional Pachakutik – Nuevo País*), PRE (*Partido Roldosista Ecuatoriano*), PS-FA (*Partido Socialista – Frente Amplio de Ecuador*), ID (*Izquierda Democrática*), Ruptura 25, PCE (*Partido Comunista de Ecuador*) a PTE (*Partido de los Trabajadores del Ecuador*).

	počet hlasů	%
Álvaro Noboa (PRIAN)	789 021	11.4

Zdroj: Adam Carr's Election Archive. <http://psephos.adam-carr.net>

Jediným náznakem jednoty opozice byla v tomto případě tedy podpora PCS pro prezidentského kandidáta strany PRIAN (jelikož se jednalo o podporu pouze jedné strany, pak ji lze ozančit jako “menšinovou” koalici). Kromě PRIAN kandidovalo dalších 6 opozičních subjektů, lze tedy opozici označit jako “nejednotnou” a to především kvůli nepřítomnosti žádné opoziční koalice a naopak přítomnosti velkého počtu samostatných opozičních subjektů.

Voleb do Národního shromáždění (*Asamblea Nacional de Ecuador*) v témže roce se zúčastnilo 17 politických uskupení. Jako vládní stranu můžeme označit alianci PAIS, která sice poslední volby v roce 2006 bojkotovala, ale ve volbách do ústavodárného shromáždění v roce 2007 získala nadpoloviční většinu hlasů. Někteří členové Aliance PAIS vystupovali ve volbách samostatně, například ID, Pachakutik, PRE a MPD. Zbytek stran lze považovat za opoziční. Jednalo se o PSP, PRIAN, PSC, ARE - APL (*Accion Regional por la Equidad - Alianza Popular Latinoamericana*), CC (*Conciencia Ciudadana*), CND (*Concertacion Nacional Democratica*), MAR (*Movimiento Autonómico Regional*), MIOA (*Movimiento Independiente Obras son Amores*), MIUP (*Movimiento Independiente Unidos por Pastaza*), MMIN (*Movimiento Municipalista por la Integridad Nacional*), MPIAY (*Movimiento Politico Independiente Amauta Yuyai*), MSCC (*Movimiento Social Conservador del Carchi*). Aliance PAIS volby se 40 % hlasů vyhrála a potvrdila tak vedoucí pozici v parlamentu. Nejsilnější opoziční strana PSP získala pouhých 15 % hlasů. Druhou nejsilnější opoziční stranou se stala PSC, která získala 13 % hlasů. Ostatní strany získaly zanedbatelný počet hlasů¹⁶.

¹⁶ Celkem osm opozičních kandidátů (ARE-APL; CC; CND; MAR; MIOA; MIUP; MPIAY; MSCC) získalo po jednom mandátu. Jednalo se především o regionální strany.

Tabulka 2.2 Parlamentní volby v Ekvádoru v roce 2009

	počet hlasů	%	počet mandátů
PAIS	27 751 651	43,2	59
PSP	9 779 940	15,2	19
PSC	8 559 831	13,3	11
PRIAN	3 875 395	6,01	7
PRE	2 872 465	4,5	3
MPD	2 776 276	4,3	5
ID	1 108 744	1,7	3

Zdroj: Adam Carr`s Election Archive. <http://psephos.adam-carr.net>

V případě parlamentních voleb nedošlo dokonce k žádnému náznaku sjednocení a pro přítomnost nadměrného počtu samostatných opozičních subjektů můžeme opozici označit jednoznačně jako “nejednotnou”.

Koordinace politické a sociální opozice

V tomto volebním období byl zaznamenán pouze jeden větší protest, který se odehrál před volbami v roce 2009. Jednalo se o protest indiánského obyvatelstva, který organizovala organizace CONAIE¹⁷ (*La Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador*). Šlo o protest proti zvyšování norem pro těžbu kovů. Učastnilo se ho na 12 000 obyvatel napříč všemi regiony Ekvádoru, přičemž nejintenzivnější protesty probíhaly v hornatých regionech. Docházelo k blokádám silnic, například blokáda nejrušnější Panamerické dálnice v regionech Cotopaxi a Tungurahua (Moore 2009). Přítomnost nebo podpora politické opozice není nikde uváděna, tudíž ji bude autor považovat za absentující.

3.2.2 Volební období 2009 - 2013

¹⁷ CONAIE je největší indigenistickou organizací v Ekvádoru. Byla založena už v roce 1986. Měla například velký vliv při svržení Lucia Guiterreze v roce 2005, kterého předtím v prezidentských volbách 2000 podporovala.

Podoba opozice a její (ne)jednota

V roce 2013 se konaly v Ekvádoru další všeobecné volby, kde se volil jak nový prezident, tak zastupitelé Národního shromáždění. Prezidentských voleb se účastnilo celkem 8 kandidátů. Na jedné straně stál Rafael Correa (PAIS) jako obhájce prezidentského postu a proti němu se postavili opoziční kandidáti Guillermo Lasso Mendoza za koalici CREO (*Creando Oportunidades*)¹⁸, Lucio Guitérrez za PSP, Mauricio Rodas za stranu SUMA (*Sociedad Unida Más Acción*), Alvaro Noboa za PRIAN, Alberto Acosta za další koalici UPI (*Unidad Plurinacional de las Izquierdas*)¹⁹, Norman Wray Reyes za dříve provládní stranu RUPTURA 25 a Nelson Zavala Avellan za další dříve provládní stranu PRE (*Partido Roldosista Ecuatoriano*). Volby vyhrál o více než polovinu procent hlasů Rafael Correa (PAIS) před nejsilnějším opozičním kandidátem Guillermem Lassem (CREO). Lucio Guitérrez za PSP skončil jako třetí, když získal necelých 7 % hlasů. Zástupce druhé opoziční koalice Alberto Costa (UPI) získal pouhých 3,3 % hlasů (PSEPHOS 2013).

Tabulka 2.3 Prezidentské volby v Ekvádoru 2013

	počet hlasů	%
Rafael Correa (PAIS)	4,918,482	57.2
Guillermo Lasso (CREO)	1,951,102	22.7
Lucio Gutierrez (PSP)	578,875	06.7
Mauricio Rodas (SUMA)	335,532	03.9
Alvaro Noboa (PRIAN)	319,956	03.7
Alberto Acosta (UPI)	280,539	03.3

Zdroj: Adam Carr`s Election Archive. <http://psephos.adam-carr.net>

¹⁸ Opoziční koalice CREO vznikla v roce 2012 a zastřešovala opoziční strany PSC (jediná parlamentní strana), MCMG, PRLE, ID (ztratilo licenci politické strany) a Tiempo de Cambio (World Election 2013).

¹⁹ Koalice UPI zastřešovala parlamentní strany MPD (v roce 2009 členem vládní koalice PAIS), Pachakutik (táke bývalý člen vládní koalice PAIS), a další neparlamentní strany RED (Red Ética y Democracia), PCMLE (Partido Comunista Marxista-Leninista del Ecuador) (World Election 2013).

V tomto případě opozice utvořila hned dvě předvolební koalice CREO (“částečná” koalice) a UPI (“částečná” koalice). Ovšem právě přítomnost dvou opozičních koalic jasně značí opoziční nejednotu, jelikož subjekty kandidují proti sobě a odebírají si navzájem potenciální voliče. Překvapivě utvoření koalic nesnížilo ani celkový počet kandidátů ve volbách. Celkově tak lze opozici označit jako “nejednotnou” a to především kvůli přítomnosti dvou opozičních koalic a dalších samostatných kandidátů mimo tyto koalice.

Do parlamentních voleb v roce 2013 se na celostátní úrovni přihlásilo celkem 10 politických subjektů. Jako vládní strana zde působila aliance PAIS²⁰ spolu s PS-FA a PA (*Partido Avanza*). Jako opoziční strany se voleb účastnila koalice CREO, koalice UPI, socialistická strana PSP, křesťanští demokraté PSC, dříve provládní strana PRE, SUMA a PRIAN. Volby dopadly vítězstvím aliance PAIS, která získala přes 50 % hlasů. Jako nejsilnější opoziční subjekt dopadla koalice CREO s 11 % hlasy. Na třetím místě se pak tradičně umístila PSC s necelými 9 %. Druhá opoziční koalice UPI získala necelých 5 % hlasů (PSEPHOS 2013).

Tabulka 7. Parlamentní volby v Ekvádoru v roce 2013

	počet hlasů	%	počet mandátů
PAIS	45,955,995	52,30	100
CREO	10,032,804	11,42	11
PSC	7,901,315	8,99	6
PSP	4,955,320	5,64	5
UPI	4,151,000	4,72	5
PRE	3,960,188	4,51	1
SUMA	2,829,034	3,22	1
PRIAN	2,640,181	3,00	0

²⁰ V těchto volbách byla PAIS ve složení PS-FA, PCE + nové strany MIP, MAR, PA (*Partido Avanza*). Koalici již opustily MPD, Pachakutik, PRE, Ruptura 25.

	počet hlasů	%	počet mandátů
AVANZA	2,568,156	2,92	5

Zdroj: Adam Carr`s Election Archive. <http://psephos.adam-carr.net> ²¹

V tomto případě platí to samé co u prezidentských voleb v roce 2013. Opozice utvořila hned dvě volební koalice, přičemž to značí jasnou nejednotu opozice. Dalším ukazatelem, že byla opozice značně nejednotná může být velký počet samostatných kandidátů působících mimo tyto koalice. Z těchto důvodů je opozice v tomto případě kategorizována jako “nejednotná”.

Koordinace politické a sociální opozice

V roce 2010 vypukl v zemi protest policejních složek, které tak negativně reagovaly na zákon, který odebíral příslušníkům policie a armády peněžní odměny a jiné bonusy za povýšení. Protestu se zúčastnilo přes 1.000 členů těchto složek. Docházelo k obsazení letišť a blokování silnic. Protesty se neobešly bez zranění a několika desítek mrtvých²². V protestech není známa míra angažovanosti politické opozice. Ta se vyjádřila k protestům později, konkrétně lídr strany PSP Lucio Guitérrez, kdy jako původce takto krvavých potyček označil prezidenta Rafaela Correu.

V roce 2012 se pak opakoval protest z roku 2009. Indigenistická hnutí, spojená v organizaci CONAIE, uspořádala protestní pochod proti zvyšování těžby kovů, která může ohrozit kvalitu vody v jejich regionech. Pochodu se zúčastnilo mezi 1.000 až 3.000 protestujících. Pochod trval dva týdny a vedl z El Pangui do hlavního města Quita. Politická opozice se těchto protestů nijak specificky neúčastnila (Becker 2012).

²¹ Údaje v tabulce jsou celkové počty hlasů pro dané strany nikoli celkový počet voličů, kteří volili určitou stranu. Způsob tohoto měření je dán tím, že v Evádoru mají voliči až 15 preferenčních hlasů, tudíž počet možných hlasů je 15 krát celkový počet hlasujících.

²² Prezident Correa označil protest za pokus o státní převrat, když se skupina ozbrojenců pokusila ohrozit jeho život (Sutherland 2010).

3.2.3 Diachronní komparace charakteristik opozice případu Ekvádoru

Již v prvním volebním období Rafaela Correi (PAIS) byla opozice velmi nejednotná, kdy jediným náznakem sjednocení byla podpora PSC kandidátovi strany PRIAN v prezidentských volbách 2009. Ve volbách stále kandidoval velký počet samostatných subjektů a navíc v opozici působilo několik vyhraněných bloků. Naproti tomu v dalším volebním období vytvořily opoziční strany hned dvě koalice. To ovšem značí jasnou nejednotu opozice, což potvrdil také velký počet samostatně kandidujících opozičních subjektů. Opozice v obou případech obdržela nízký počet hlasů a v druhém případě, kdy byly přítomny hned dvě opoziční koalice dosáhla nejsilnější opoziční strana dokonce nižšího volebního výsledku.

Během obou zkoumaných volebních období nebyla zaznamenána podpora sociální opozice tou politickou. Nejsilnějším aktérem sociální opozice je v Ekvádoru jednoznačně organizace CONAIE, která již v minulosti ukázala svou sílu při svržení prezidenta Gutierréze.

Z následující tabulky lze pozorovat vztah, který má jednota opozice a míra koordinace politické a sociální opozice na její výsledek ve volbách. V obou zkoumaných obdobích byla opozice nejednotná, a nekoordinovala se sociální opozicí, i když se ve volbách v roce 2013 objevily dvě opoziční koalice, což mělo za následek ještě nižší zisk hlasů než v případě, kdy nebyla přítomna ani jedna koalice.

Tabulka 2.5 Souhrnné informace Ekvádor

volební období	přítomnost opoziční koalice v prez. / parlam. volbách	velikost opoziční koalice prez. / parlam. volby	jednota opozice v prezidentských / parlamentních volbách	míra koordinace pol. a soc. opozice	zisk nejsilnějšího opozičního kandidáta / strany (koalice)
2006 - 2009	ano / ne	menšinová / -	nejednotná / nejednotná	žádná	28,2 % / 15,2 %

volební období	přítomnost opoziční koalice v prez. / parlam. volbách	velikost opoziční koalice prez. / parlam. volby	jednota opozice v prezidentských / parlamentních volbách	míra koordinace pol. a soc. opozice	zisk nejsilnějšího opozičního kandidáta / strany (koalice)
2009 - 2013	ano (2) / ano (2)	částečná; částečná / částečná; částečná	nejednotná / nejednotná	žádná	22,7 % / 11,4%

Zdroj: Vlastní zpracování

3.3 Venezuela

V roce 2000 došlo k oddělení prezidentských voleb od parlamentních kvůli změně délky prezidentského funkčního období z 5ti let na 6 let. Tato změna se promítne ve struktuře případové studie, která bude založena na prezidentských funkčních obdobích, jak tomu bylo v předcházejících případových studiích, ale navíc v rámci těchto období bude zohledněno konání parlamentních voleb, které budou analyzovány v tom prezidentském období, kterému časově odpovídají.

3.3.1 Volební období 1998 - 2000

V roce 2000 se konaly ve Venezuele předčasné parlamentní a prezidentské volby. V prezidentských volbách obhájil svůj post Hugo Chávez (*Movimiento V República*), proti kterému kandidovali pouze dva kandidáti. Jednalo se o Francisca Ariase (*La Causa Radical*; LCR) (v té době guvernér regionu Zulia) a Claudia Fermína (*Encuentro Nacional*), který byl v roce 1993 kandidátem na prezidenta za stranu AD (*Acción Democrática*). Chávez vyhrál volby s náskokem 20 % hlasů před nejsilnějším opozičním kandidátem Franciscem Ariasem (LCR). Claudio Fermín skončil s necelými třemi procenty hlasů. Nejsilnější opoziční strany jako AD, PV (*Proyecto Venezuela*), COPEI a CN (*Convergencia Nacional*) vyjádřily podporu pro kandidáta LCR.

Tabulka 3.1 Prezidentské volby ve Venezuele 2000

	počet hlasů	%
Hugo Chávez	3,757,773	59.7
Francisco Arias	2,359,459	37.5
Claudio Fermín	171,346	02.7

Zdroj: Consejo Nacional Electoral. <http://www.cne.gov.ve>

V tomto případě můžeme pozorovat částečné sjednocení opozice pod jedním kandidátem, kterým byl Francisco Arias (LCR) (jednalo se o “částečnou” koalici). Podpora byla neformální, bez vzniku koalice, tudíž lze předpokládat, že šlo pouze o předvolební podporu bez cíle dlouhodobější spolupráce. Ve volbách kandidoval pouze jeden další samostatný opoziční kandidát, což by mohlo značit značnou jednotu opozice. Právě z těchto důvodů je těžké opozici kategorizovat, pohybuje se někde mezi kategoriemi “částečně sjednocená” a “úplně sjednocená” opozice. Autor se tedy přikloní spíše ke kategorii “úplně sjednocená” a to především kvůli velmi nízkému počtu kandidátů mimo tuto neformální koalici.

Volby do parlamentu dopadly také vítězně pro prezidenta Cháveze, když jeho strana získala 44,2 % hlasů a pohodlně tak mohla utvořit vládu spolu s MAS (*Movimiento al Socialismo*) a PPT (*Patria para Todos*), které právě MVR podpořilo ve volbách. Nejsilnější opoziční stranou se stala AD, která získala 16 % hlasů. Další opoziční strany jako PV, COPEI, CN a LCR nepřekročily hranici 7 % hlasů. Ve volbách nebyla přítomna žádná opoziční koalice. Voleb se celkem účastnilo 17 politických subjektů, včetně těch vládních.

Tabulka 3.2 Parlamentní volby ve Venezuele 2000

	počet hlasů	%	počet mandátů
MVR	1,981,265	44.2	80
AD	719,575	16.1	32
MAS	237,766	05.3	18
PV	309,310	06.9	8

	počet hlasů	%	počet mandátů
COPEI	227,725	05.1	5
CN	47,724	01.1	4
LCR	197,207	04.4	3
PPT	101,520	02.3	3

Zdroj: Consejo Nacional Electoral. <http://www.cne.gov.ve>

Narozdíl od prezidentských voleb lze říci, že v parlamentních volbách byly opoziční síly značně roztržité, neboť nedošlo k žádné koaliční spolupráci ani neformálnímu vyslovení vzájemné podpory mezi jednotlivými subjekty. Je to tedy jednoznačný důvod ji charakterizovat tudíž jako “nejednotnou”.

V tomto období neproběhly žádné protivládní protestní akce, kterých by se zúčastnilo více než 1 000 protestujících a kterým byla věnována zvýšená mediální pozornost, ať v domácích médiích, tak ve světových médiích. Z tohoto důvodu nelze v daném období sledovat potenciální (ne)existenci koordinace mezi politickou a sociální opozicí na základě kritérií, jež byla stanovena v teoretické části práce.

3.3.2 Volební období 2000 - 2006

Podoba opozice a její (ne)jednota

Hlavní opoziční strany AD, COPEI, PJ (*Primera Justicia*), UNT (*Un Nuevo Tiempo*) a PV (*Proyecto Venezuela*) se rozhodly pro bojkot parlamentních voleb v roce 2005²³. Tyto volby jsou tudíž vzhledem k cíli práce irelevantní, jelikož zde chybí výsledek opozice ve volbách, jakožto závisle proměnná.

²³ Pro volby v roce 2005 byl zaveden snímač otisku prstu jako jeden z nástrojů ověření totožnosti voliče. Proti tomu se vyhranila opozice z důvodů, že to lze velmi snadno zneužít ke sledování kdo bude volit koho. Podala několik stížností na Consejo Electoral Nacional, který v ani jedné žádosti nevyhověl. Opozice se tedy následně z obav nedostatečného bezpečnostního zabezpečení volebních nástrojů rozhodla volby bojkotovat (Parma, Wilpert 2005).

Bojkot se ale netýkal prezidentských voleb, které se konaly v roce 2006. Voleb se celkem účastnilo 14 kandidátů. Největší souboj se nakonec odehrál mezi stávajícím prezidentem Hugo Chávezem (MVR) a Manuelem Rosalesem (UNT), kterého ve volbách podpořilo několik opozičních stran. Konkrétně se jednalo o strany: UNT (*Un Nuevo Tiempo*), BR (*Bandera Roja*), COPEI, CN (*Convergencia Nacional*), DP (*Dignidad Patriótica*), DR (*Democracia Renovadora*), FL (*Fuerza Liberal*), ID (*Izquierda Democratica*), LCR (*La Causa Radical*), MAS (*Movimiento al Socialismo*), PJ (*Primero Justicia*), MR (*Movimiento Republicano*), ML (*Movimiento Laborista*), *Solidaridad* a další menší strany (CNE 2006). Ostatní opoziční kandidáti kandidovali za své strany bez podpory dalších opozičních subjektů.

Volby ovládl Hugo Chávez (MVR), který získal o necelých 30 % hlasů více než Manuel Rosales (UNT). Ostatní kandidáti získali dohromady zanedbatelné procento hlasů.

Tabulka 3.3 Prezidentské volby ve Venezuele 2006

	počet hlasů	%
Hugo Chávez	7,161,637	62.9
Manuel Rosales	4,196,329	36.9

Zdroj: Consejo Nacional Electoral. <http://www.cne.gov.ve>

Opozice se sice v těchto volbách částečně sjednotila, když se velké množství opozičních stran rozhodlo podporovat kandidáta UNT (což můžeme zařadit do kategorie “menšinové” koalice). Na druhou stranu zde ale můžeme pozorovat velký počet samostatných kandidátů. Z těchto důvodů označíme opozici jako “částečně sjednocenou”, nikoli jako “úplně sjednocenou”.

Koordinace sociální a politické opozice

V tomto volebním období se odehrály dva větší protesty, přičemž oba se staly v roce 2002. Prvním z nich byl pochod proti nově dosazenému vedení PDVSA (*Petróleos de Venezuela*), což se ukázalo jako začátek pokusu o státní převrat. Pochod iniciovaly nevládní organizace FEDECAMARAS (*Federación de Cámaras y Asociaciones de Comercio y Producción de Venezuela*) a CTV (*Confederación de Trabajadores de Venezuela*). Pochodu se zúčastnilo na 200.000 lidí. Hlavní roli zde sehráli přední představitelé těchto organizací Pedro Carmona²⁴ (prezident FEDECAMARAS) a Carlos Ortega (prezident CTV). Tito představitelé měli úzké vazby na bývalé vládní strany AD a COPEI, které tuto akci podporovaly (Wilpert 2003: 190).

Po nepovedeném státním převratu se organizace CTV a FEDECAMARAS rozhodly uspořádat generální stávkou v ropném průmyslu, kdy zastavily provoz několika ropných rafinérií. Na podporu této stávky vznikla CD (*Coordinadora Democrática*), jež celou akci zastřešovala. Aktivně zde participovalo několik politických stran, které byly členy CD, například: AD, COPEI, (dříve vládní) Movimiento Al Socialismo, Primera Justicia, Proyecto Venezuela a další, viz čelnové CD (Toledo 2012).

Tabulka 3.4 Protestní akce 2000 - 2006

Protest	počet	organizátor	účast politické opozice	charakter účasti politické opozice
pokus o coup d'étate	200,000	C T V , FEDECAMARA S	AD, COPEI	p o d p o r a protestujících
generální stávkou PDVSA	+ 10,000 napříč celou zemí	C D , C T V , FEDECAMARA S	CD	a k t i v n í , podněcování ke stávce

Zdroj: Vlastní zpracování

²⁴ Po státním převratu byl právě Pedro Camrona zvolen jako prozatímní prezident Venezuely. Jako svůj první akt prohlásil Ústavu z roku 1999 za nezákonnou a nechal rozpustit parlament, kam dosadil své podporovatele (funkcionáře ze stran AD, COPEI a z organizací CTV a FEDECAMARAS).

V tomto období tedy docházelo k částečné kooperaci opozičních stran a sociálních hnutí, což dokazuje aktivní spolupráce koalice CD (AD, COPEI, MAS, PJ, PV) s FEDECAMARAS a CTV, ale z důvodu následného bojkotu voleb opozicí v roce 2005 nelze tyto výsledky zařadit do závěrečné komparace.

3.3.3 Volební období 2006 - 2012

Podoba opozice a její (ne)jednota

V tomto volebním období se konaly dvoje volby, parlamentní v roce 2010 a prezidentské v roce 2012. V parlamentních volbách kandidovaly celkem 3 politické subjekty PSUV, MUD a PPT. Konkrétně lze jako vládní kandidáty označit koalici PSUV (*Partido Socialista Unido de Venezuela*)²⁵ a stranu PPT (*Patria para Todos*), která sice nebyla členem vládní koalice, ale vládu podporovala a v dalších volbách v roce 2015 se již stala přímým členem vládní aliance. Za opozici tedy kandidoval jediný zástupce a to koalice MUD (*Mesa de la Unidad Democrática*)²⁶, která zastřešovala většinu opozičního spektra. Volby dopadly vítězstvím vládní PSUV, která vyhrála nejtěsnějším možným rozdílem 1 % nad MUD. Nezávislé, spíše provládní PPT získalo 3 % hlasů. Jednalo se o nejtěsnější vítězství vládní strany od Chávezova zvolení (CNE 2010). Opozice zde dosáhla zatím

²⁵ PSUV vznikla na základech Chávezovy MVR (*Movimiento V República*), MEP (*Movimiento Electoral del Pueblo*), UPV (*Unidad Popular Venezolana*), MRT (*Movimiento Revolucionario Tupamaro*) a dalších menších stran.

²⁶ MUD zastřešilo všechny kandidující opoziční strany, jak parlamentní, tak neparlamentní. Jednalo se o strany AD, COPEI, PJ (*Primera Justicia*), PV (*Proyecto Venezuela*), PODEMOS, MAS (*Movimiento al Socialismo*), VV (*Vente Venezuela*), VP (*Voluntad Popular*), LCR (*La Causa Radical*), CN (*Convergencia Nacional*), MPV (*Movimiento Progresista de Venezuela*), CC (*Cuenta Claras*), AP (*Avanzada Progresista*), ABP (*Alianza Bravo Pueblo*), GE (*Gente Emergente*), MOVERSE (*Movimiento por una Venezuela Responsable, Sostenible y Emprendedora*), FL (*Fuerza Liberal*), UNT (*Un Nuevo Tiempo*), UVV (*Unidad Visión*). Další menší strany jako například BR (*Bandera Roja*), URD (*Unión Republicana Democrática*), MR (*Movimiento Republicano*), VP (*Vanguardia Popular*) a ML (*Movimiento Laborista*) nebyly přímo členy koalice, ale podporovaly koalici nepřímou (CNE 2010).

nejvyšší jednoty, jelikož utvořila koalici, která zastřešila všechny kandidující opoziční subjekty.

Tabulka 3.5 Parlamentní volby ve Venezuele 2010

	počet hlasů	%	počet mandátů
PSUV	5,451,422	48,2	96
MUD	5,334,309	47,17	64
PPT	354,677	3,14	2

Zdroj: Consejo Nacional Electoral. <http://www.cne.gob.ve>

Došlo tedy ke sjednocení opozice do koalice MUD (“většinová” koalice), kterou se opoziční strany snažily navázat na zaniklý projekt CD (Coordinadora Democrática). Ve volbách kromě MUD nekandidoval žádný jiný opoziční subjekt, lze tedy říci, že došlo k “úplnému sjednocení” opozice.

V prezidentských volbách v roce 2012 se utkalo celkem 6 kandidátů. Hlavní souboj se očekával mezi stávajícím prezidentem Hugo Chávezem a kandidátem opoziční koalice MUD Henriquem Caprilesem. Další 4 kandidáti kandidovali za své strany bez podpory ostatních opozičních stran. Volby vyhrál rozdílem 10 % hlasů Hugo Chávez (PSUV) nad Henriquem Caprilesem (*Primera Justicia*; MUD). Zbytek samostatných kandidátů obdržel dohromady zanedbatelných 0,6 % hlasů (CNE 2012).

Tabulka 3.6 Prezidentské volby ve Venezuele 2012

	počet hlasů	%
Hugo Chávez	8,191,132	55.1
Henrique Capriles	6,591,304	44.3

Zdroj: Consejo Nacional Electoral. <http://www.cne.gob.ve>

Stejně jako v parlamentních volbách, tak i v prezidentských se opoziční subjekty sjednotily a zvolily jediného kandidáta pod hlavičkou MUD (jednalo se o “většinovou” koalici). Avšak oproti volbám do parlamentu, v tomto případě do voleb kandidovali samostatně další opoziční

kandidáti a opoziční hlasy tudíž rozdělili. Na druhou stranu tito kandidáti byly kandidáty doposud neparlamentních stran, které byly z hlediska voličského potenciálu zanedbatelného významu. Naopak všechny parlamentní strany byly součástí MUD, díky čemuž můžeme opozici považovat za “úplně sjednocenou”.

Koordinace sociální a politické opozice

V roce 2007 se konala série protestů, které zažehlo zrušení poslední soukromé televize RCTV, které vláda neprodloužila vysílací práva²⁷. To vzedmulo vlnu protestů, které byly organizovány především hnutím *Movimiento estudiantil venezolano*. Průměrně se protestů účastnilo na 80.000 lidí, jejichž hlavním znakem byly bíle namalované ruce (na znamení nenásilného protestu). Hlavními postavami byli Yon Goicoechea²⁸ (člen strany *Primera Justicia, která byla pro parlamentní volby členem koalice MUD*; leader *Movimiento estudiantil venezolano*) a Stalin González (člen strany *Bandera Roja; která podporovala MUD v parlamentních volbách*). Protesty podpořil svými projevy také Leopoldo Lopéz²⁹ (spoluzakladatel strany *Primera Justicia; člen nejsilnější opoziční koalice MUD*) (Ciccariello-Maher 2007). Protesty vyvrcholily koncem roku, kdy byly namířené proti chystajícímu se referendu, kde Hugo Chávez požadoval zrušení limitů omezujících znovuzvolení nejen prezidenta, ale i guvernérů a starostů (BBC News 2007).

²⁷ Zrušení přišlo především kvůli porušování vysílacího zákona, kde je televizím a rádiím uložena povinnost přenášet veškeré prezidentské nebo vládní projevy, což RCTV soustavně porušovala (Nunez 2007).

²⁸ Oceněný cenou Miltona Friedmana Liberty prize za rok 2008. CATO Institute.

²⁹ Dle zdrojů WikiLeaks byl Lopéz stranickými kolegy (Primera Justicia) vnímán jako arogantní, chamtivý a mstivý, přičemž si plně uvědomovali jeho oblíbenost u veřejnosti, charisma a organizační talent (WikiLeaks 2014). Právě kvůli neshodám uvnitř strany a celkově jiné politice Lopéz přešel v roce 2007 do strany UNT. V roce 2009 představil svou vlastní stranu Voluntad Popular.

Tabulka 3.7 Protestní akce 2006 - 2012

Protest	počet	organizátor	účast politické opozice	charakter účasti politické opozice
proti zrušení RCTV	80,000	Movimiento estudiantil venezolano	Leopoldo Lopéz (PJ), Yon Goicoechea (PJ), Stalin González (BR)	aktivní, veřejné projevy, účast, podněcování k protestům
proti referendu 2007	160,000	Movimiento estudiantil venezolano	Yon Goicoechea (PJ), Stalin González (BR)	aktivní, účast, podněcování k protestům

Zdroj: Vlastní zpracování

Důležitým prvkem byla vyšší míra koordinace mezi sociální a politickou opozicí, kdy lídři opozičních stran, které byly členy koalice MUD (Primera Justicia, Bandera Roja), aktivně vystupovali při protestních akcích a podporovali například studentské hnutí *Movimiento estudiantil venezolano*. Na základě těchto poznatků lze říci, že míra koordinace byla na vysoké úrovni (“vysoká”) a to především kvůli aktivní účasti aktérů politické opozice (Leopoldo Lopéz) na protestech.

3.3.4 Volební období 2012 - 2015

Podoba opozice a její (ne)jednota

Během tohoto období proběhly jak prezidentské volby v roce 2013, tak parlamentní v roce 2015. Prezidentské volby se konaly pouhý rok po těch posledních, a to kvůli úmrtí Huga Cháveze. Voleb se účastnilo celkem 6 kandidátů, přičemž za vládní koalici PSUV kandidoval Nicolás Maduro, který byl vybrán jako Chávezův nástupce za celý vládní koaliční blok GPP

(Grand Polo Patriótico)³⁰. Proti vládní koalici se postavil Henrique Capriles, zvolený uvnitř koalice MUD, která kromě PODEMOS, která se připojila k vládnímu táboru, sjednocovala stejné politické subjekty jako v minulých prezidentských volbách. Další 4 kandidáti kandidovali samostatně za své strany. Žádná další opoziční koalice tudíž nevznikla. Volby vyhrál s těsným náskokem jednoho procenta Nicolás Maduro (GPP) před Henriquem Caprilem (*Primera Justicia*; MUD) (CNE 2013).

Tabulka 3.8 Prezidentské volby ve Venezuele 2013

	počet hlasů	%
Nicolás Maduro	7,575,704	50.0
Henrique Capriles	7,302,648	49.0

Zdroj: Consejo Nacional Electoral. <http://www.cne.gob.ve>

Pro tyto volby platí stejné tvrzení jako pro minulé, tedy že se opozice dokázala úplně sjednotit pod opoziční koalici MUD (“většinová” koalice), kde si zvolila jako svého zástupce ve volbách Henriqua Caprilese (*Primera Justicia*). Naproti tomu ale ve volbách kandidoval velký počet samostatných opozičních kandidátů. Jednalo se, stejně jako v případě prezidentských voleb v roce 2012, převážně o kandidáty neparlamentních stran, tudíž z hlediska voličského zájmu kandidáti postradatelného významu. MUD nezastřešovalo pouze politické subjekty, ale také nepolitické organizace a hnutí jako *Movimiento estudiantil venezolano*, které bylo hlavním organizátorem protestů v tomto zkoumaném období. Opozici tak lze i přes další samostatné kandidáty považovat za “úplně jednotnou” a navíc úspěšně koordinující s opozicí sociální.

Do parlamentních voleb, které se konaly v roce 2015 se strany přihlásily již rozdělené do dvou volebních bloků. Jeden blok reprezentoval provládní strany, jednalo se o GPP a druhý blok reprezentoval veškeré

³⁰ Koalici GPP tvořila především PSUV, PCV (*Partido Comunista de Venezuela*), MEP (*Movimiento Electoral del Pueblo*), PPT (*Patria para Todos*), UPV (*Unidad Popular Venezolana*) a PODEMOS, které patřilo mezi zakládající členy opoziční koalice MUD (CNE 2013).

opoziční subjekty, jednalo se o MUD (již bez PODEMOS). MUD zajistilo opozici historický úspěch a vyhrálo volby o necelých 16 % hlasů před GPP (CNE 2015).

Tabulka 3.9 Parlamentní volby ve Venezuele 2015

	počet hlasů	%	počet mandátů
MUD	7,726,066	56.22	109
GPP	5,622,844	40.91	55
ostatní	394,064	2.87	0

Zdroj: Consejo Nacional Electoral. <http://www.cne.gob.ve>

Opozice v tomto případě utvořila tak širokou koalici (“většinovou”), mimo kterou do parlamentních voleb nekandidoval žádný jiný politický opoziční subjekt. Opozice tak v tomto případě byla plně jednotná, můžeme tedy hovořit o “úplně sjednocené” opozici.

Koordinace sociální a politické opozice

Vysoká míra inflace, zvýšená kriminalita a vzrůstající korupce ve státní správě³¹, to vše byly faktory, které odstartovaly vlnu protestů v roce 2014. Lídři opozičních stran Leopoldo Lopéz (*Voluntad Popular*; dříve *Primera Justicia*; ve volbách kandidovala v rámci koalice MUD) a María Corina Machado (*Vente Venezuela*; která byla rovněž součástí koalice MUD) zahájili kampaň na odstranění Nicolásu Madura z funkce, kterou nazvali “*La Salida*” (Odchod). Podněcovali studentské organiace a ostatní vládní odpůrce k mírumilovným protestům a pochodům. Protestů se zúčastnilo na několik stovek tisíců občanů. Hlavní složkou zde bylo studentské hnutí *Movimiento estudiantil venezolano* spolu se zástupci stran opoziční koalice MUD. Při těchto protestech byl Leopoldo Lopéz zatčen za přípravu státního převratu, později byl odsouzen na necelých 14 let ve

³¹ Na základě dat Transparency International, kde se dle 70 % dotazovaných míra korupce ve Venezuele výrazně zvýšila během let 2000 až 2013 a Venezuela v roce 2014 dosáhla dle korupčního indexu Transparency International 17 bodů ze 100 přičemž 0 značí nejvyšší možnou míru korupce (Transparency International 2014).

vězení (Cannon 2014). Právě zatčení opozičního lídra pobouřilo veřejnost a protesty vzrůstaly na intenzitě. V tomto duchu protesty pokračovaly až do voleb v roce 2015.

Na základě pozorovaných událostí lze říci, že vzájemná koordinace sociální a politické opozice byla v tomto období velmi intenzivní (“vysoká”). Potvrzují to především projevy Leopolda Lopéze a jiných opozičních představitelů, kteří se velmi aktivně podíleli na protestních akcích, řízených z větší míry studentským hnutím.

3.3.5 Diachronní komparace charakteristik opozice případu Venezuely

Zatímco v prvních dvou volebních obdobích (1998 - 2000 a 2000 - 2006) lze pozorovat částečné sjednocení opozice a to pouze v případě prezidentských voleb, naproti tomu v následujících obdobích (2006 - 2012 a 2012 - 2015) došlo k výraznému zvýšení jednoty opozice a to jak v případě prezidentských voleb, tak v případě parlamentních voleb.

Největší sjednocení se stalo před volbami v roce 2010, kdy se nejsilnější opoziční strany rozhodly utvořit koalici MUD, která se stala většinovou a pojala většinu opozičního spektra (politického i nepolitického). Oproti opoziční koalici CD, která vznikla v roce 2002 MUD pojala opravdu většinu opozičního spektra, což se projevilo v následujících prezidentských (2012, 2013) a parlamentních volbách (2010, 2015), kde MUD získávala konstantně stále větší počet hlasů. Lze si také všimnout výrazného poklesu kandidátů v obou volbách, kdy například v roce 2006 kandidovalo na prezidenta 14 kandidátů a v roce 2012 už jen 6 a v roce 2013 také 6. Podobný trend lze vypořádat u parlamentních voleb, kde počet kandidujících stran výrazně klesl. Mimo koalici MUD nekandidovala v posledních volbách v roce 2015 žádná opoziční strana oproti volbám 2010, kdy kandidovala PPT samostatně a oproti volbám 2000, kdy kandidovalo

rekordních 17 politických stran. V tabulce je demonstrován potencionální vztah strategií opozice a jejím výsledkem.

Tabulka 3.10 Souhrnné informace Venezuela

volební období	přítomnost opoziční koalice v prez./parlam. volbách	velikost opoziční koalice prez. / parlam. volby	jednota opozice v prezidentských/parlamentních volbách	míra koordinace pol. a soc. opozice	zisk nejsilnějšího opozičního kandidáta/strany (koalice)
1998 - 2000	ano / ne	menšinová / -	úplně jednotná/nejednotná	žádná	37,5 % / 16,1 %
2000 - 2006	bez koalice (podpora 1 kandidáta)/bojkot voleb	menšinová / -	částečně jednotná/bojkot voleb	žádná	36,9 % / bojkot voleb
2006 - 2012	ano / ano	většinová / většinová	úplně jednotná/úplně jednotná	vysoká	44,3 % / 47,17 %
2012 - 2015	ano / ano	většinová / většinová	úplně jednotná/úplně jednotná	vysoká	49 % / 56,22 %

Zdroj: Vlastní zpracování

Z tabulky lze vyzorovat souvislost mezi strategiemi opozice (jednotou opozice a koordinací sociální a politické opozice) a volebním výsledkem nejsilnější opoziční strany, kdy lze jednoznačně říci, že čím byla opozice jednotnější a koordinovala se sociální opozicí, získala vyšší procento hlasů ve volbách. Souvislost můžeme demonstrovat na výrazném rozdílu mezi prvními dvěma obdobími a dalšími dvěma, kdy v prvních obdobích nebyla opozice zcela sjednocená a nekoordinovala se sociální opozicí a dosáhla výrazně slabších výsledků než plně sjednocená a koordinující opozice, která v řadě případů stála v čele protestních akcí namířených proti vládě, jak tomu bylo v obdobích 2006 - 2012 a 2012 - 2015.

3.4 Komparativní kapitola

V této kapitole dojde ke vzájemnému srovnání všech tří případových studií, v rámci kterých je více případů voleb, konkrétně osm případů prezidentských voleb a sedm případů parlamentních voleb. Hlavní důraz bude kladen na srovnání vývoje strategií opozice, konkrétně její (ne)jednoty a míry koordinace se sociální opozicí, předně na možný vztah mezi strategiemi a výsledky opozice ve volbách. Jako zástupný indikátor (ne)úspěšnosti opozice ve volbách bude mimo samotných výsledků analyzována také míra volební soutěživosti a její potenciální vztah ke strategiím (míry sjednocení) opozice. V tomto smyslu bude k demonstrování případného vztahu analyzován vztah mezi mírou volební soutěživosti a jednotou opozice.

V případě bolivijské opozice lze vidět opakující se snahy o sjednocení, které končí vznikem částečných koalic. V Bolívii tedy identifikujeme po celé zkoumané období pouze částečné sjednocení opozice. Míra spolupráce mezi sociální a částečně sjednocenou politickou opozicí je po celou dobu neměnná, totiž téměř nulová. V Ekvádoru a Venezuele naopak lze pozorovat silící snahy o sjednocení. Ve Venezuele na rozdíl od Ekvádoru je opoziční tendence ke sjednocení navíc umocňována zvyšující se mírou aktivního zapojení politické opozice do protestních akcí.

Na venezuelském příkladu, lze jasně vidět kontinuální zvětšování míry jednoty opozice, kdy se z nejednotné či částečně jednotné opozice vyvinula naprosto sjednocená opozice, která na rozdíl od případů Bolívie a Ekvádoru dosahovala konzistentně lepších volebních výsledků v každých dalších volbách. Také v Ekvádoru lze pozorovat rostoucí snahy o sjednocení opozice, avšak tyto snahy byly naplňovány skrze vznik dvou opozičních koalic, zatímco ve Venezuele tedy vznikla pouze jedna koalice zastřešující celé opoziční spektrum. De facto rozdělená opozice do dvou soupeřících koalic a několika samostatných opozičních subjektů, dosáhla nižších

volebních výsledků nejsilnější opoziční strany než ve volbách, kde opozice neutvořila žádnou koalici. Naproti tomu na případu bolivijské opozice můžeme vidět velmi podobné snahy o sjednocení po celé zkoumané období, přičemž se opozici nepodařilo sjednotit nikdy úplně, ale pouze částečně a to především z důvodu vzájemné nevráživosti mezi samotnými opozičními aktéry. Nejdůležitějším faktorem je tedy neochota některých opozičních aktérů ke sjednocení. Opozice tak v každém zkoumaném období utvořila pouze částečně velkou koalici (převážně z neparlamentních stran), přičemž mimo koalici působilo stále několik samostatných opozičních subjektů. Podobná míra sjednocení opozice se také promítla na podobných volebních výsledcích za obě zkoumaná období. Konkrétně, vždy když byla opozice v Bolívii jednotná jen částečně (volební období 2005 - 2009 a 2009 - 2014), dosahovala nejsilnější opoziční strana okolo 25 % hlasů.

Co se týče překrývání se společných zájmů politické a sociální opozice ve zkoumaném období, pak bolivijská opozice na rozdíl od případu ve Venezuele vykazovala v analyzovaných protestních akcích téměř nulovou aktivitu, přičemž jediným pozorovatelným zapojením bylo při protestních akcích v departementech Media Luna, kdy ale v zásadě převládali zástupci politické opozice z nekandidujících stran, tudíž se jejich účast nijak nemohla projevit na volebních výsledcích. Jednalo se především členy koalice PODEMOS, která již ve volbách v roce 2009 nekandidovala a zástupce strany VERDES, která zasáhla až do voleb v roce 2014. Naopak ve výše zmiňovaném případu Venezuely se lídři hlavní opoziční strany MUD velmi aktivně podíleli na protestních akcích a v některých případech je dokonce organizovali (protesty v roce 2014, kampaň "La Salida") , což mohlo mít za následek vyšší volební zisk této strany (koalice), jelikož jak tvrdí Bunce a Wolchik - vyšší míra spolupráce sociální a politické opozice může mít za následek lepší volební výsledek (2010: 51). V případě ekvádorské opozice nedocházelo, stejně jako v Bolívii, ve zkoumaném období k viditelné koordinaci politické opozice s tou sociální, tudíž ani v jednom ze zkoumaných protestů se zájmy politické opozice nezkřížily se

zájmy sociální opozice, což mohlo vést také k nízkým volebním ziskům. Politická opozice tedy v těchto případech není schopná dostatečně reflektovat zájmy a požadavky široké veřejnosti, která je projevuje právě protestními akcemi. Tím politická opozice ztrácí jejich a nevyužívá tak plně tento voličský potenciál.

Tabulka 4.1 Souhrnné charakteristiky opozice

Země	období	přítomnost opoziční koalice prezidentské / parlamentní volby	velikost opoziční koalice prezidentské / parlamentní volby	jednota opozice prezidentské / parlamentní volby	míra koordinace sociální a politické opozice	volební výsledek nejsilnějšího opozičního kandidáta / strany (koalice)	míra volební soutěživosti (Fornos et al.)
Bolívie	2005 - 2009	ano / ano	částečná / částečná	částečná / částečná	žádná	26,5 % / 26,9 %	37,76 / 30,6
	2009 - 2014	ano / ano	částečná / částečná	částečná / částečná	žádná	24,2 % / 24,2 %	37,2 / 37,2
Ekvádor	2006 - 2009	ano / ne	menšinová / -	nejednotná / nejednotná	žádná	28,2 % / 15,2 %	23,8 / 28
	2009 - 2013	ano (2) / ano (2)	částečná; částečná; částečná; částečná	nejednotná / nejednotná	žádná	22,7 % / 11,4%	34,5 / 40,88
Venezuela	1998 - 2000	ano / ne	částečná / -	úplně jednotná / nejednotná	žádná	37,5 % / 16,1 %	22,2 / 28,1
	2000 - 2006	ano / bojkot voleb	menšinová / bojkot voleb	částečně jednotná / bojkot voleb	žádná	36,9 % / bojkot voleb	26 / bojkot voleb
	2006 - 2012	ano / ano	většinová / většinová	úplně jednotná / úplně jednotná	vysoká	44,3 % / 47,17 %	10,8 / 1,03

Tabulka 4.1 Souhrnné charakteristiky opozice

Země	období	přítomnost opoziční koalice prezidentské / parlamentní volby	velikost opoziční koalice prezidentské / parlamentní volby	jednota opozice prezidentské / parlamentní volby	míra koordinace sociální a politické opozice	volební výsledek nejsilnějšího opozičního kandidáta / strany (koalice)	míra volební soutěživosti (Fornos et al.)
	2012 - 2015	ano / ano	většinová / většinová	úplně jednotná / úplně jednotná	vysoká	49 % / 56,22 %	1 / 16,11 (vítězství opozice)

Zdroj: Vlastní zpracování

Ze závěrečné souhrnné tabulky číslo 4.1 lze vidět výše popsany vývoj strategií opozice ve všech zkoumaných státech. Předně v tabulce můžeme pozorovat vzor, kdy při “úplně jednotě” opozice a “vysoké” míře koordinace sociální a politické opozice dochází k vyšším volebním ziskům nejsilnější opoziční strany než v případech, kdy byla opozice jen “částečně jednotná” nebo “nejednotná” a míra koordinace obou složek opozice byla identifikována jako “žádná”. Dochází zde ale také k příkladům, kdy například “nejednotná” opozice v Ekvádoru získala v prezidentských volbách v roce 2009 větší procento hlasů, než “částečně” sjednocená opozice v prezidentských volbách v roce 2009 v Bolívii. Nebo případ, kdy “úplně sjednocená” opozice ve Venezuele dosáhla v prezidentských volbách v roce 2000 o pouhé jedno procento lepšího výsledku než “částečně jednotná” opozice v prezidentských volbách v roce 2006. Tyto výkyvy mohou mít na svědomí další blíže neznámé faktory, které ale nebyly obsahem této práce.

Tento nejednoznačný trend lze sledovat také ve vztahu mezi mírou volební soutěživosti a mírou sjednocení opozice. Zatímco ve Venezuele

míra volební soutěživosti stoupala spolu s vyšší jednotou opozice, v Bolívii zůstávala míra soutěživosti kvůli podobnosti sjednocení opozice na stejných hodnotách pro obě období. Naproti tomu v Ekvádoru se míra volební soutěživosti při výskytu dvou opozičních koalic výrazně snížila. V Bolívii lze například vidět i přes částečně jednotnou opozici nižší míru volební soutěživosti, než například při nejednotné opozici v Ekvádoru.

Závěr

Jedním z cílů této práce bylo analyzovat nejčastěji používané strategie opozice ve vybraných zemích Latinské Ameriky. Pozornost byla dále věnována blíže určeným nejčastějším opozičním strategiím a jejich potencionálnímu vztahu s výsledky voleb.

Pro zodpovězení první otázky - tedy jaké jsou nejčastěji používané strategie opozice - bylo potřeba analyzovat a blíže specifikovat režim, v kterém opozice působí a následně na základě odborné literatury vybrat ty strategie, které byly autory uváděny nejčastěji. Konkrétně autor došel k dvěma strategiím a to (ne)jednotě opozice a koordinace sociální a politické opozice. Právě druhá zmíněná strategie byla vybrána především kvůli zeměpisné poloze zkoumaných zemích, kde nelze působení politické opozice zcela oddělit od té sociální.

Odpověď na druhou otázku - existuje vztah mezi zkoumanými strategiemi a volebním výsledkem - získal autor pomocí komparativní metody, kdy nejdříve komparoval veškeré získané údaje na úrovni jednotlivých států a následně napříč státy. Autor došel k závěru, že mezi první zmíněnou strategií, tedy (ne)jednotou opozice a volebními výsledky může existovat určitý vztah. Nejlépe je tento vztah vidět na případě Venezuely, kdy jednoznačně sjednocenější opozice získávala vyšší volební zisky (nakonec vítězství ve volbách) než částečně sjednocená nebo nejednotná opozice. Tento vztah nevyvrátily ani další dva případy, kdy například v Bolívii získala opozice v obou zkoumaných obdobích velmi podobné volební výsledky při podobné míře sjednocení. Téměř stejný závěr lze vyvodit z ekvádorského případu, kde se (nízké) výsledky opozice v obou zkoumaných obdobích velmi podobaly, přičemž i míra jednoty (nejednoty v tomto případě) byla podobná.

Co se týče vztahu mezi mírou koordinace sociální a politické opozice a volebního zisku opozice, pak nelze tento vztah jednoznačně potvrdit ani vyvrátit. A to především z důvodu, že autor nenarazil na

dostatečný počet variant, díky kterým by byl tento (ne)vztah zřetelnější. Jediný případ, kdy byla míra koordinace měřitelná byl při absolutně sjednocené opozici, což neznačí, zda vyšší zisk opozice ve volbách byl “způsoben” právě koordinací nebo mírou sjednocení. Z výsledků je tedy viditelný jediný vztah a to, že v případě absolutně sjednocené a navíc plně koordinující politické opozice se sociální dochází k vyšším ziskům ve volbách. Avšak jak je již uvedeno výše kvůli nedostatečnému počtu různých scénářů, nelze tento vztah potvrdit ani vyvrátit.

Nejzajímavějším případem ke zkoumání do budoucna je bezesporu případ Venezuely, kde vítězná opozice bude muset do roku 2019 bojovat s levicovým prezidentem Nicolasem Madurem. Bude důležité se soustředit především na chování opozičních lídrů a vývoj opozičních strategií. Co se týče případu Bolívie, zde bude z hlediska zkoumání opozice nejzajímavější sledovat zejména situaci před volbami v roce 2019, do kterých již nemůže kandidovat Evo Morales. Pro opozici zde bude stěžejní jakou strategii zaujme, jelikož jak se autor domnívá veškerá síla MAS je postavena právě na osobnosti Eva Moralese bez jehož kandidatury může utrpět velké ztráty. Případ opozice v Ekvádoru bude jistě také z hlediska právě zkoumání různých strategií velmi zajímavý a to především kvůli značnému rozštěpení opozice a stejně jako v Moralesově případě končícímu funkčnímu období Rafaela Correy. Z těchto důvodů se zdá být téma opozice a jejích strategií v zemích Latinské Ameriky nevyčerpatelné.

PRAMENY A LITERATURA

Literatura

- Arcé, Moisés, Rice, Roberta. 2009. "Societal Protest in Post-Stabilization Bolivia." *Latin American Research review* 44, č. 1, 88 - 101
- Becker, Marc. 2011. *Pachakutik: Indigenous Movements and Electoral Politics in Ecuador*. Rowman and Littlefield Publishers.
- Blondel, Jean. 1997. "Government and Opposition." In: *Political Opposition in the Contemporary World* 32, č. 4, str. 481-482
- Bratton, Michael a Van de Walle, Nicolas. 1992. "Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa." *World Politics* 46, č. 4, 453-489.
- Bunce, Valerie J., Wolchik, Sharon J. 2010. "Defeating Dictators: Electoral Changes and Stability in Competitive Authoritarian Regimes." *World Politics* 62, č. 1, 43 - 86.
- Carothers, Thomas. 2002. "The End of the Transition Paradigm." *Journal of Democracy* 13, č. 1, 5 - 21.
- Císař, Ondřej, Navrátil, Jiří, Vráblíková, Kateřina. 2011. "Staří, noví, radikální: politický aktivismus v České republice očima teorie sociálních hnutí." *Sociologický časopis* 47, č. 1, 137 - 167.
- Conaghan, Catherine M. 2008. "Ecuador: Correa's plebiscitary presidency." *Journal of Democracy* 19, č. 2, 50.
- Dahl, Robert A. 1968. *Political Opposition in Western Democracies*. New Haven.
- Dahl, Robert A. 1973. *Regimes and Opposition*. New Haven and London: Yale University Press.
- Dent, David W. 2006. "Ecuador, The Fragility of Dependent Democracy." In: *Latin American politics and development*. Eds. Howard Wiarda a Harvey F. Kline. New York: Westview Press, 367.

- Diamond, Larry. 2002. "Thinking About Hybrid Regimes." *Journal of Democracy* 13, č. 2, 21-35.
- Donno, Daniela. 2013. "Elections and Democratization in Authoritarian Regimes." *American Journal of Political Science* 57, č. 3, 703-716.
- Dvořáková, Vladimíra et al. 2012. *Que el pueblo mande! - Levicové vlády, populismus a změny režimů v Latinské Americe*. Praha: SLON
- Ekman, Joakim. 2009. "Political Participation and Regime Stability: A Framework for Analyzing Hybrid Regimes." *International Political Science Review* 30, č. 1, 7-31.
- Fornos, Carolina A., et al. 2004. "Explaining Voter Turn Out in Latin America 1980 to 2000." *Comparative Political Studies* 37, č. 8, 909-940
- Hlaváček, Petr. 2010. Vymezení a struktura opozice v nedemokratickém režimu. Brno: Masarykova Univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra politologie. Disertační práce.
- Howard, Marc M., Roessler, Phillip G. 2006. "Liberalizing Electoral Outcomes in Competitive Authoritarian Regimes." *American Journal of Political Science* 50, č. 2, 365-381.
- Ionescu, Ghita. 1967. *The Politics of the European Communist states*. New York: Frederick A. Praeger
- Ionescu, Ghita, Madariaga, Isabel de. 1972. *Opposition: Past and Present of political Opposition*. Baltimore: Penguin Books.
- Kábrt, Jan et al. 1991. *Latinsko-český slovník*. Praha: Pedagogické nakladatelství Praha.
- Kunc, Jiří. 1999. "Model Venezuela: Revoluce, dekonsolidace demokracie, nebo antipolitická politika?" *Politologická revue*, č. 2, 110.
- Lee van Cott, Donna. 2003. "From Exclusion to inclusion: Bolivia's 2002 Election." *Journal of Latin American Studies* 35, č. 4, str. 751-775
- Levitsky, Steven a Way, Lucan A. 2002. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after Cold War*. Cambridge University Press.
- Luna, Juan Pablo a Kaltwasser, Cristóbal Rovira. 2014. *The Resilience of the Latin America Right*. Baltimore: John Hopkins University Press

- Mainwaring, Scott et al. 2009. *The Crisis of Democratic Representation in the Andes*. Stanford: Stanford University Press.
- Morlino, Leonardo. 2009. "Are There Hybrid Regimes? Or Are They Just an Optical Illusion?" *European Political Science Review* 1, č. 2, 273-96
- Nedelmannová, B. 1987. "Individuals and Parties - Changes in Processes of Political Mobilization." *European Sociological review*, č. 3, str. 181-202.
- Němec, Jan a kol. 2010. *Komparace politických systémů: Politické systémy Latinské Ameriky*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, nakladatelství Oeconomica
- Novák, Miroslav. 1995. "Systémy politických stran a základní modely opozice." *Sociologický časopis* 31, č. 3, 305 - 320.
- Ottaway, Marina. 2003. *Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Sartori, Giovanni. 2005. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Schedler, Andreas. 2002. "The Menu of Manipulation." *Journal of Democracy* 13, č. 2, 36-50.
- Schedler, Andreas. 2006. *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Shifter, Michael. 2004. "Breakdown in the Andes." *Foreign Affairs* 83, č. 5.
- Smith, Ian O. 2014. "Election Boycotts and Hybrid Regime Survival." *Comparative Political Studies* 47, č. 5, 743-765.
- Strmiska, Maxmilián. 1999. "Transformace stranicko-politického systému Venezuely (1993-1999)." *Politologický časopis*, č. 4, 333 - 353.
- Tarrow, Sidney. 1996. *States and Opportunities: The Political Structuring of Social Movements. Comparative Perspectives on Social*

Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framing. New York: Cambridge University Press

- Tarrow, Sidney. 2011. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics.* Cambridge: Cambridge University Press
- Tilly, Charles. 2004. *Social Movements 1768-2004.* London: Paradigm Publisher.
- Valenzuela, Pablo. 2014. “Caída y resurgimiento: La evolución de la oposición política venezolana durante el gobierno de Hugo Chávez.” *Política y Gobierno* 21, č. 2, 377 - 406.
- Wilpert, Gregory. 2003. *Coup Against Chavez in Venezuela.* Caracas: Instituto Municipal de Publicaciones de la Alcaldía de Caracas
- Znebežánek, F. 1997. *Sociální hnutí. Teorie, koncepce, představitelé.* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Internetové zdroje

- Aguilar, Ricardo. 2013. *Convergencia Nacional sucumbe al calor del fuego preelectoral.* Dostupné na: http://la-razon.com/nacional/Convergencia-Nacional-sucumbe-calor-preelectoral_0_1948005249.html
- Achtenberg, Emily. 2014. *Bolivia's Military and Police Protests: The "Children of Evo" Speak Out.* Dostupné na: <https://nacla.org/blog/2014/7/25/bolivia's-military-and-police-protests-children-evo-speak-out>
- Álvarez, Luis Daniel. 2011. *Los partidos políticos en Bolivia: La volatilidad de un país expresada en sus organizaciones políticas.* Dostupné na: http://www.scielo.org.ve/scielo.php?pid=S0254-16372011000100005&script=sci_arttext
- BBC News. 2007. “Students stage anti-Chavez rally.” Dostupné na: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7120133.stm>

- Becker, Marc. 2012. "Ecuador: Plurinational March for Life, Water, and Dignity." Dostupné na: <http://upsidedownworld.org/main/ecuador-archives-49/3592-ecuador-plurinational-march-for-life-water-and-dignity>
- Carroll, Rory. 2008. "Bolivia split in two as the wealthy aim to defy the Morales revolution." Dostupné na: <http://www.theguardian.com/world/2008/aug/24/bolivia>
- Ciccariello-Maher, George. 2007. "Behind Venezuela's "Student Rebellion"." Dostupné na: <http://www.counterpunch.org/2007/06/09/behind-venezuela-s-quot-student-rebellion-quot/>
- Collins, Jennifer N. 2008. Rafael Correa and the Struggle for a New Ecuador. Dostupné na: <http://www.worlddialogue.org/content.php?id=426>
- Consejo Nacional Electoral de Ecuador. <http://cne.gob.ec/es/>
- Consejo Nacional Electoral de Venezuela. <http://www.cne.gov.ve/>
- Guliyev, Farid. 2012. Measuring Hybrid Regimes: An Alternative Measurement Method and Classification of Post-Soviet Regimes. Working Paper, School of Humanities and Social Sciences, Jacobs University Bremen. Dostupné na: https://www.academia.edu/4968640/Measuring_Hybrid_Regimes
- Chávez, Franz. 2008. *Bolivia: Divisions Emerge in Opposition Strategy*. Dostupné na: <http://www.ipsnews.net/2008/09/bolivia-divisions-emerge-in-opposition-strategy/>
- Keane, Dan. 2007. "Bolivian Miners Protest Tax Increase." Dostupné na: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/06/AR2007020601092.html>
- Lopez, Daniel. 2010. "Indefinite general strike in Bolivia continues." Dostupné na: <https://libcom.org/news/indefinite-general-strike-bolivia-continues-17052010>

- Lozano, Daniel. 2014. "Leopoldo López llama a la calle y se mide con Henrique Capriles." Dostupné na: <http://www.elmundo.es/internacional/2014/02/01/52ed17d7268e3ece4f8b4576.html>
- Moore, Jennifer. 2009. "Ecuador: Mining Protests Marginalized, But Growing." Dostupné na: <http://upsidedownworld.org/main/content/view/1673/1/>
- Nunez, Elizabeth M. 2007. "Venezuela Students Spur Protest Movement." Dostupné na: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/06/04/AR2007060400216.html>
- Órgano Electoral Plurinacional. <http://www.oep.org.bo>
- Parma, Alessandro, Wilpert, Gregory. 2005. "Three Key Venezuelan Opposition Parties Declare Withdrawal from Elections." Dostupné na: <http://venezuelanalysis.com/news/1496>
- Phillips, Tom. 2011. "Bolivian President Facing Election Blow Amid Road Protests." Dostupné na: <http://www.theguardian.com/world/2011/oct/17/bolivia-president-election-road-protest?newsfeed=true>
- Psephos - Adam Carr's Election Archive. <http://psephos.adam-carr.net>
- Quiroga, Carlos Alberto. 2010. "Bolivians in Streets to Protest Against Fuel Hike." Dostupné na: <http://www.reuters.com/article/us-bolivia-idUSTRE6BT46C20101230>
- Sutherland, J J. 2010. "Unrest In Ecuador: Protesting Security Forces Seize Airport." Dostupné na: <http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2010/09/30/130240330/unrest-in-ecuador-protesting-security-forces-seize-airport>
- The Economist. <http://www.economist.com>
- Webber, Jeffrey R. 2010. "The Rebellion in Potosí: Uneven development, Neoliberal Continuities and a Revolt Against Poverty in Bolivia." Dostupné na: <http://upsidedownworld.org/main/bolivia-archives-31/2643--the-rebellion-in-potosi-uneven-development-neoliberal-continuities-and-a-revolt-against-poverty-in-bolivia>